

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

TEMATIKA CESTY VE VÝTVARNĚ-PROJEKTOVÉ VÝUCE V MATEŘSKÉ ŠKOLE

Vypracovala: Petra Austová

Vedoucí práce: Mgr. Karel Řepa, Ph.D.

České Budějovice 2019

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 21. prosince 2019

Petra Austová

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych z celého srdce poděkovat vedoucímu mé závěrečné práce Mgr. Karlu Řepovi, Ph.D., za odborné vedení, inspiraci a vstřícný přístup, nadhled i vhled a efektivní komunikaci při zpracování práce. Dále: Mgr. Alžbětě Trojanové za podnětné diskuse nejen o land artu, cenné rady ke zpracovávanému tématu, srdečnost a zapůjčení nádherných land artových knih ze své knihovny, a všem kolegům v LMŠ Skřítek Pohádka ve Zvoli u Prahy za skvělou spolupráci při realizaci celé výtvarné řady.

V neposlední řadě děkuji své nejbližší rodině za velkou podporu a respekt, kterých se mi od nich dostalo v průběhu psaní práce i celého studia.

ABSTRAKT

Cílem bakalářské práce s názvem "Tematika cesty ve výtvarně-projektové výuce v mateřské škole" je koncipování souboru tvořivých činností s vazbou na tematiku cesty v kontextu výtvarné a environmentální výchovy v mateřské škole.

Teoretická část práce se zabývá stručnou charakteristikou dítěte předškolního věku z hlediska rozvoje jeho kognitivních funkcí, reflexí výchovně-vzdělávacího potenciálu dané tematiky-fenoménem cesty a jeho obsahových konotací, vázících se na vzdělávací oblast Dítě a svět. K didaktické analýze bude přidáno přehledové pojednání o tematice cesty z hlediska výtvarného umění s akcentem na environmentální tvorbu.

Projektovou část práce tvoří návrh, realizace a dokumentace vlastní tematické řady Cesta využívající intermediální výtvarné činnosti v exteriérovém prostředí lesní mateřské školky. Projekt se skládá ze 7 tematických bloků.

Klíčová slova:

výtvarný projekt v přírodě, land art, cesta, předškolní dítě, environmentální výchova.

ABSTRACT

The aim of this bachelor thesis with the title “Theme of the Way in art-project pre-school educational activities in the kindergarten” is to design a set of creative activities linked to the Way in the context of art and environmental education in the kindergarten. In the theoretical part, the goal is to describe a characteristic of a pre-school child in the context of the cognitive functions development and to reflect a pedagogical potential of the topic – the phenomenon of the Way and its meanings related to the educational area The Child and the World. Didactical analyses also include an overview of the Way as the central theme in the fine arts, with an emphasis on the environmental art. The practical part consists of the design, realisation and documentation of my own series of intermedia creative art activities realised in the exterior of the forest kindergarten. The art project is comprised of 7 thematical parts.

Key words:

art project in nature, land art, the way, preschool child, environmental education.

Obsah

ÚVOD	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	11
1 Tematika cesty a její obsahové konotace.....	12
1.1 Cesta jako krajinný prvek.....	12
1.2 Cesta jako symbol či metafora.....	15
1.3. Cesta jako pouť a fenomén poutnictví	16
2 Cesta v krajině jako námět ve výtvarném umění.....	18
2.1 Krajinomalba.....	18
2.2 Nové přístupy ke krajině ve výtvarném umění v 60. letech 20. století.....	21
2.3 Rozdíl v pojetí amerického a evropského land artu	22
2.4 Motiv cesty v land artu a vybraní autoři.....	23
3 Vývojová specifika předškolního věku	28
4 Tematika cesty ve výtvarných činnostech v krajině s prvky land artu z pohledu RVP PV, Dítě a svět	30
II. PRAKTICKÁ ČÁST.....	35
5 Realizace výtvarné řady s názvem „Cesta“	36
5.1 Příprava a organizace výtvarné řady	39
5.2 Realizace dílčích částí výtvarné řady	40

5.2.1	Téma první: Probouzení hada na jaře a uspání hada na podzim.....	44
5.2.2	Téma druhé: Levitující housenky	48
5.2.3	Téma třetí: Sluneční hodiny	51
5.2.4	Téma čtvrté: Pavoučí síť.....	54
5.2.5	Téma páté: Bludiště ve sněhu jako prostor pro hru	56
5.2.6	Lekce šestá: Volné tvoření na téma Cesta - viz. ledová cesta.....	58
5.2.7	Téma sedmé: Krtčí chodbičky	60
5.3	Zhodnocení realizace celé výtvarné řady	62
	ZÁVĚR.....	63
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	65
	SEZNAM PŘÍLOH	67

Zenový koan:

Džošu se zeptal učitele Nansena:

„Co je pravá Cesta?“

Nansen odpověděl:

„Každodenní cesta je pravá Cesta.“

Džošu se zeptal:

„Je možné se ji naučit?“

Nansen odpověděl:

„Čím víc studuješ, tím dál jsi od Cesty.“

Džošu se zeptal:

„Nebudu-li se učit, jak bych ji mohl poznat?“

Nansen odpověděl:

„Cesta nenáleží k viditelným věcem ani neviditelným.

Ani k věcem známým, ani neznámým. Nehledej ji, neuč se ji, nejmenuj ji.

Abys ji našel, otevři se jako obloha.“¹

¹ CÍLEK, Václav. *Mrtvá kočka: Sbírka zenových říkadel, básniček a překážek*. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2007.s. 13.

ÚVOD

„Cesty nejsou, poutník si je musí vyšlapat“, praví staré španělské přísloví. To platí i pro práci s lidmi a zvláště s dětmi, při níž si člověk svoji cestičku k nim musí hledat neustále.

Moje úvahy o dané tematice jsou inspirovány přístupem anglického environmentálního pedagoga, Davida Sobela, který vychovával své děti v přírodě, a poukázal mj. na to, že cesta ve smyslu fyzického prošlapávání cest a cestiček v přírodě je pro děti předškolního věku tím, co jim dává smysl, tím cílem. Tělesný pohyb a prožitek všemi smysly jim pomáhá „zakořenit se“ do světa, vytvořit si o něm představu a zažít propojení s okolním světem-prostorem. Tím, že opakovaně navštěvují stejná místa, např. v lese, tak je postupně poznávají a mohou se na nich cítit bezpečně. Teprve potom mohou jít ve svém poznávání dál. Zkoumají dané místo detailněji a vnímají a už i rozlišují jeho sezónní proměny. Ověřují si své představy a domněnky o tom, že se z jednoho místa do druhého dostanou i tak, že se zkusí vydat i nevyzkoušenou novou cestou, např. zkratkou. Fyzickým prošlapáváním cest si mapují svůj terén i mentálně a přirozeně tak zároveň rozvíjí svůj orientační smysl.

Děti předškolního věku žijí v přítomnosti, vlastní proces tvoření/konání je pro ně naplňující, dokáže je pohltnit. Vědomý záměr výsledku, ke kterému svou činností směřují, často v tomto věku ještě úplně chybí. Pro děti v tomto věku je přirozené „být na cestě“ a dokáží být „otevřené jako obloha“, čímž chci odkázat na výše citovaný zenový koan, který jsem zvolila pro otevření celého tématu.

Má cesta mě v určité fázi života přivedla k přednímu evropskému land artovému umělci, Andy Goldsworthymu, a to prostřednictvím shlédnutí dokumentu *Rivers and Tides*², který pojednává o něm jako člověku i jako umělci. Hluboce mě oslovil svým velmi osobitým a citlivým uměleckým přístupem k tvorbě v přírodě a následně inspiroval k prvním počínům v mé vlastní land artové tvorbě. Později mě má cesta zavedla do lesní mateřské školky k předškolním dětem, kde působím jako pedagog-průvodce. Společně trávíme většinu času venku, v lůně lesa či na přilehlých loukách. Ráda s nimi tvořím z přírodních materiálů. Přirozeně mě zajímalo, jak by bylo možné

² *Rivers and Tides* [film]. Directed by Thomas Riedelsheimer. 2001.

prvky a principy environmentální a land artové tvorby přenést právě do prostředí mateřské školy.

Podnětná mi přišla myšlenka mého vedoucího bakalářské práce v podobě doporučení nalézt společné téma výtvarných aktivit. S ohledem na výše zmíněné mi přišlo smysluplné propojit je právě tématem cesty.

Nosnou částí celé práce je má vlastní autorská výtvarná řada, která využívá aspekty land artu a je zaměřená na téma cesta. Mým cílem bylo připravit ji pro předškolní děti v prostředí mateřské školy a koncipovat tak, aby měla charakter tvořivých environmentálních vzdělávacích aktivit, které budou probíhat ve venkovním prostředí. Mým záměrem bylo ji zrealizovat v lesní mateřské škole, kde působím, a následně vyhodnotit její průběh.

V teoretické části je hlavním cílem hlubší vhled do tématu cesta a zhodnocení potenciálu tohoto tématu z hlediska vzdělávacích cílů dle RVP pro předškolní vzdělávání se zřetelem na vzdělávací oblast Dítě a svět. V úvodu se věnuji popsání obsahových konotací tématu cesta, dále přikládám přehledové pojednání o tematické cestě z hlediska výtvarného umění s akcentem na environmentální a land art tvorbu, které se staly mou hlavní inspirací pro projektovou část. Stručně pojednávám o charakteristice dítěte předškolního věku z hlediska rozvoje jeho kognitivních funkcí a předkládám argumenty, proč je vhodné zařadit výtvarné projekty využívající prvků land art a environmentální tvorby právě do předškolního vzdělávání.

Ráda bych docílila toho, aby děti tvořivé výtvarné činnosti v přírodě bavily a díky přímému kontaktu s ní je vedly k prohloubení jejich pozitivního vztahu ke všemu živému i neživému, co v přírodě nacházíme. Chtěla bych zároveň navodit takovou atmosféru, aby do krajiny vstupovaly s respektem a pocítily v ní i to „nehmatatelné“. Moc mě potěší, pokud se tato práce stane inspirací pro učitele v mateřských školách při realizaci obdobných výtvarných aktivit ve venkovním prostředí, a třeba i impulsem pro to, přesunout aspoň některé tvořivé činnosti ve školkách z interiéru tříd ven, do přírody. Právě pestrost a různorodost přírodního prostředí přináší malým dětem podnětnou a obohacující kvalitu pro jejich přirozený rozvoj. Tu jim, dle mého názoru, žádné technické hračky nenahradí.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Tematika cesty a její obsahové konotace

Cesta jako pojem je širokým tématem a v úvodní kapitole jsou popsány detailněji rozličné významové konotace cesty.

Slovník spisovného jazyka českého uvádí tyto 4 hlavní významy pojmu cesta:

- „1. nepřilíš široký pruh země ušlapaný n. projetý a zvlášť upravený pro chůzi n. pro jízdu menšími povozy;
- 2. jakákoli dráha zřízená n. zvolená pro chůzi, jízdu n. dopravu; směr chůze (jízdy) k něj. cíli;
- 3. chůze, jízda, plavba, let, vůbec pohyb za něj. cílem;
- 4. způsob, směr n. prostředek něj. činnosti.“³

Cestovatel Robert Moor hledal ve své knize odpovědi na otázku důvodu existence cest a dospěl k tomuto zajímavému závěru: „Každý živý organismus, od miniaturních živočišných buněk až po celá stáda slonů, my všichni v cestách hledáme oporu a spoléháme na ně. Svět nám nabízí obrovské množství možností a podstatou cesty je zredukovat tyto možnosti do srozumitelné a jasné přímky. Jen díky cestám je možné najít správný směr. Bez cest bychom byli ztraceni.“⁴

Následující podkapitoly představují 3 různé kategorie, jak lze cesty chápat. Ta úvodní pojednává o cestách v krajině, které budou nosnou linkou i v další části práce. Blíže postihuje jejich proměny v čase a nastiňuje důvody jejich vzniku. Další podkapitola odkrývá symbolické významy pojmu cesta. Samostatná, třetí, podkapitola blíže pojednává o poutních cestách a fenoménu poutnictví.

1.1 Cesta jako krajinný prvek

Cesty jsou podobně jako louky, stromy, vodní plochy či pole jedním z nejdůležitějších prvků **v krajině**. Cesty v ní odpradávná tvořily pavučinu vazeb mezi lidskými sídly. Jedny z nejstarších cest byly řeky, které byly takovými dálnicemi

³ *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. 2011. [cit. 06.02.2019]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=cesta&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

⁴ MOOR, Robert. *On trails*. New York: Simon & Schuster, 2016. s. 2.

pravěkých civilizací. Lidským přičiněním vznikaly cesty v krajině přirozeně tak, že lidé prostě někudy chodili, nebo byly stavěny záměrně. Ty vůbec nejstarší jsou staré až 25 000 let. Cesty byly důležité pro pohyb lidí, přesun zboží, pro výrobu, obchod, kulturu, náboženství. I dnes jsou cesty silokřivkami pohybu v krajině. Odpradávná plnily funkci komunikačních spojnic, existovaly cesty vojenské, silové, královské a také duchovní – poutní (křížové). Už po tisíciletí, od doby římských vojsk, se vysazují podél cest solitérní stromy a stromořadí – aleje. Dříve aleje vyznačovaly cesty, zlepšovaly viditelnost cesty z daleka a korunami stromů přinášely stín lidem procházejícím či projíždějícím krajinou. Dnes představují důležitý estetický prvek ve zdevastované zemědělské krajině a často jsou také jediným způsobem, jak jí navrátit přirozenou biodiverzitu. Jsou také důkazem původních starých cest, které již v krajině zanikly tím, že přestaly být používány.

Křížovatky jsou spojení cest. Podle jejich důležitosti bývaly na těchto místech stavěny kaple, kříže, vysazovány výrazné solitérní stromy. Pro poutníky a pocestné byla na trasách cest zřizována místa ke krátkému zastavení, odpočinku, či osvěžení u pramene nebo místa na delší zastavení, občerstvení a přespaní.

V dobách Karla IV. došlo v české krajině k mohutné výstavbě silných cest – silnic, za Josefa II. pak k další velké proměně, budování velkých dopravních cest. S tím bylo spojeno napřímení cest a jejich výrazné zahuštění. Od 60. let 20. století se budují sítě dálnic, jejichž výstavba je bohužel často necitlivá k přirozenému rázu okolní krajiny. Podle Evžena Perouta je cesta násilím na krajině tehdy, když nerespektuje pre-artikulaci krajiny, když přesekává siločáry původního prostoru. Existují nicméně i cesty, které jsou do původního prostoru krajiny vrostlé, patří do ní.⁵

Cesty jako významný prvek v krajině spoluurčují to, jak krajinu esteticky vnímáme, když do ní vstoupíme. To, jak ji prožíváme, jaké asociace, představy či fantazie v nás vzbuzuje, jakým pohybem či pohybovou představou na ní reagujeme, jak o ní přemýšlíme. V souvislosti s prožíváním estetického prožitku krajiny používají různí autoři pojem *Genius loci*. *Genius* neboli duch, je římský pojem. V citaci Norberga

⁵ LHOTOVÁ, Marie a Evžen PEROUT. *Arteterapie v souvislostech*. Praha: Portál, 2018. s. 199.

Schulze říká Luis Kahn, že Genius označuje, co věc je nebo čím chce být.⁶ V souvislosti s konkrétním místem v krajině může být chápán jako význam, charakter či atmosféra takového místa. Valenta dává pojem genius loci do souvislosti s prožitky prolnutí, soubytí, či sounáležitosti s krajinou: „Genius místa je cosi, co v okamžiku, kdy do jistého místa přijdu, pociťuji zcela zřetelně nejen v okolní krajině, ale i v sobě samém. Jako by mě ten duch zahrnul do prostoru, jako bych se stal jeho součástí. Genius loci ke mně promlouvá ze mne samého.“⁷

Na krajinu, jejíž celkový obraz cesty dokresluje, můžeme nahlížet také jako na scénu, která je sama o sobě dějištěm, vybízí tedy ke sledování, či jinak řečeno je zaměřena na nějaké diváky. Zich hovoří o tom, že: „Pohled na krajinu podobně jako na scénu může znamenat pohled na nějak vymezený prostor, definovaný určitými „krají“, tvary, barvami, světlem, blízkostí a vzdáleností objektů, vzájemným vztahem těchto objektů, subprostory existujícími uvnitř prostoru, ba i nevizuálními smyslovými podněty.“⁸ Valenta rozvíjí tuto myšlenku a zdůrazňuje zároveň pohled na krajinu jako scénu prostupující nás samé, naše jednání i jako scénu pro naše představy, ve které můžeme být diváky, stejně tak jako aktéry.⁹ Pokud se opakovaně vracíme na stejná místa v krajině, pak i stejná místa sama sebe ukazují jako proměňující se (přírodní) scénu. Valenta tento jev vysvětluje tím, že: „Základní pocit vyvolaný jakýmsi „generálním“ geniem loci této krajiny zůstává, ale mění se škály jeho svrchních tónů, „paralingvistika“ jeho základních a opakujících se promluv k člověku, který se jím nechá obejmout.“¹⁰ Zároveň dodává: „Zažívat ustavičné proměny stálého, a tak pronikat do jeho podstaty se těžko může podařit rychlodivákovi scenerií, přemísťovanému autobusem. To, co vidí v okamžiku, kdy ho průvodce vyvede na vyhlídkové místo, to je jen zlomek skutečnosti místa. Možná proto se najdou lidé, kteří necestují po světě a tvrdí, že jim stačí ty naše kopce.“¹¹ Ve stejném duchu uvažuje Thoreau: „Ať toulá se jiný

⁶ [Srov.] NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius Loci (K fenomenologii architektury)*, Vyd. 2. Praha: Dokořán, 2010, s. 18.

⁷ VALENTA, Josef. *Scénologie krajiny*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství KANT, 2008. s. 40.

⁸ ZICH, Otakar. *Estetika dramatického umění*. Vyd. 1. Praha: Akademie múzických umění, 2018. s. 40.

⁹ [Srov.] VALENTA, Josef. *Scénologie krajiny*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství KANT, 2008. s. 64.

¹⁰ Tamtéž, s. 196.

¹¹ VALENTA, Josef. *Scénologie krajiny*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství KANT, 2008. s. 169-7.

a studuje Španěly, já více mám života, tamten jen více má cest.“¹² V kontextu chápání krajiny jako scény poukazuje Václav Cílek na to, že staré cesty v krajině jsou naplněny mnoha lidskými příběhy. O některých událostech se vyprávějí legendy, v případě poutních (křížových cest) je příběh ukřižování Ježíše zasazen do krajiny a připomínán kříží, další příběhy připomínají jiná znamení podél cest, autor však zároveň upozorňuje na to, že většina příběhů je nenávratně zapomenuta. Zdůrazňuje v této souvislosti, že jsou otiskem, vizuální pamětí lidstva, oživují náladu dávných časů a jsou také vzpomínkou – zpřítomňují okamžiky, které uplynuly, a proto nás tolik zajímají.¹³ Mnoho starých původních cest kolem vesnic zaniklo s kolektivizací zemědělství za socialismu, kdy se drobná políčka lemovaná cestičkami a pěšinkami shlukovala do mnohonásobně větších ploch (polí). Staré zaniklé cesty se dnes často mění na biokoridory pro zvěř a ptáky.

Cesty v krajině ovšem nevytváří jen lidé. Ty lidské jsou pochopitelně nejviditelnější. Tvůrci cest a cestiček jsou také živočichové, od vysoké zvěře až po ty nejdrobnější z říše hmyzu, nebo rostliny. Důkazy o tom nalezneme až při důkladném pozorování jevů a procesů, které v přírodě probíhají.

1.2 Cesta jako symbol či metafora

Lidé cestě vtiskli četné symbolické, spíše abstraktní významy a začlenili ji do své kulturní, náboženské a mytologické tradice.

Ve filozofickém pojetí je cesta symbolem životního směřování či putování, je ve spojitosti s učením, poznáváním či duchovním vývojem. Cestu dále chápeme také ve smyslu vývoje jedince (ontogeneze) či druhu (evoluce). Dalším aspektem cesty je, že v sobě zahrnuje pohyb. Je také nositelem proměny či zážitků (dobrodružná stezka, objevitelská výprava či expedice). Cesta určuje směr, vede odněkud někam, zaměřuje se na cíl. Cesta je spojnicí, zároveň také může vymezovat hranici v prostoru.

¹² THOREAU, Henry David. *Walden, aneb, Život v lesích*. Vyd. 6., V tomto překladu 2. Praha: Paseka, 2006. s. 158.

¹³ *Putování starými cestami* [film]. Režie: Ljuba Václavová. 2005, Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10087918347-putovani-starymi-cestami/>

Cesta se pojí s celou řadou přívlastků, které přibližují její charakter – cesta ven/dovnitř, nahoru/dolů, slepá cesta, spletitá, klikatá, přímá, dlouhá/krátká, cesta jako pouť, duchovní cesta, cesta domů, zpátky, do neznáma, do středu apod. Z hlediska tvaru může mít cesta charakter labyrintu, bludiště, spirály, může se vlnit či meandrovat jako řeka, může být rovná jako čára. Specifickým typem cesty je ta, která představuje cíl samotný. Provází ji obvykle hluboké prožitky a zároveň situace, které pro člověka znamenají mnohdy určité odříkání, trpělivost, překonávání překážek. Vede také k sebepoznání a poznání okolního světa. Takovou cestou je i fyzické prošlapávání cest a cestiček v terénu při chůzi. Tento typ cest v mnohém koresponduje s poutěmi, které více přibližuje následující kapitola.

1.3. Cesta jako pouť a fenomén poutnictví

Na daleké pěší poutě se lidé vydávali už od nepaměti. Vypovídají o tom malby na stěnách jeskyní. V dávných dobách, kdy první poutníci vyráželi na své cesty, bývala jejich hlavním důvodem konání náboženská víra. V současnosti religiózní důvody už nestojí na prvním místě. Motivací k putování u současných poutníků je celá řada. Ondřej Šebesta ve své knize podtrhuje primárně spirituální aspekt: „Pouť je cesta do hlubin vlastní duše.“¹⁴ Náročná cesta plná překážek a nesnází pomáhá lidem skrze fyzickou únavu a bolest nahlédnout do nitra své duše a mnohdy vede k poznání sebe sama. Šebesta uvádí, že: „Lidé vyrážejí na cesty, aby si udělali pauzu, pořádek v hlavě či duši, vyprosili si uzdravení, naučili se přijmout realitu a vrátili se ke kořenům.“¹⁵ V dnešní rychlé technické době jsou lidé svázáni celou řadou povinností vyplývajících z rolí, které ve svém životě zastávají směrem k rodině, své profesi i v dalších oblastech. Putování je příležitostí vystoupit ze svých rolí a vrátit se sami k sobě, ke své přirozenosti, a k přírodě. Ladislav Zibura takovou proměnu popisuje ve své knize: „Nahý jsi přišel na svět a nahý vycházíš na pouť. Je pozoruhodné sledovat, jak na pouti mizí rozdíly mezi lidmi. Do Santiaga bok po boku neputují právník, student a důchodce,

¹⁴ ŠEBESTA, Ondřej. *Santiago de Compostela portugalskou cestou*. Praha: EPOCH, 2017. s. 7.

¹⁵ Tamtéž, s. 48.

ale jen tři lidé. Svě všední životy totiž zanechávají doma a do Santiaga se vydávají jako děti, které objevují úplně nový a neznámý svět.“¹⁶

Mnohé poutníky cesta podněcuje k umělecké tvorbě – píše básně, příběhy, skládají hudbu, tvoří rukama v krajině. Originálními uměleckými díly jsou i deníky jako autentické slovní či obrazové záznamy z cest. Velké téma, které se široce a detailněji prolíná všemi poutnickými či cestovními deníky, představují pocity, prožitky na cestách. Pozoruhodným uměleckým dílem jsou ilustrované deníky **Františka Skály**, které vznikaly při jeho putování přírodou. V roce 1993 uskutečnil pěší cestu do Benátek, kde se konalo mezinárodní Bienále současného umění. Náročné putování trvalo takřka měsíc. Cestu, dlouhou 850 km, podrobně zaznamenal do deníku **Cesta do Benátek** (viz *Přílohy I., Obr. 1*), do kterého zapsal svá pozorování, postřehy a zážitky. Zároveň je doprovodil kresbami. Skála tak navazuje na tradici českých umělců a řemeslníků, kteří dříve často putovali za prací do Vídně a Itálie, zároveň tímto počinem údajně odkazuje na Máchovo romantické poutnictví. V deníku konfrontuje své silné prožitky v protikladu se zprostředkovanými zážitky turistického průmyslu. Autor k tomu sám dodává: „Největší zážitek z této cesty je překonání vzdálenosti rychlostí přirozenou člověku. Dostal jsem se do absolutní harmonie s přírodou a všechno jsem intenzivně vnímal. Po dvou letech jsem byl schopen vybavit si cestu téměř krok za krokem, tak jak dny následovaly po sobě. Možnost prožít nepřerušenu řadu dní tímto přirozeným způsobem zůstává nejsilnějším (a nepřenositelným) zážitkem v mém životě. Myslím, že málokdo z takzvaně svobodných lidí vybavených všemi šetřiči času si tento přepych ve své honbě za konzumním způsobem života může dovolit“.¹⁷

Následující kapitoly předkládají přehledové pojednání o tematice cesty v krajině z hlediska výtvarného umění. Úvodní část krátce pojednává o tom, jak lidé vnímali přírodu v historickém kontextu až po současnost. V dílčích podkapitolách jsou blíže představeny nejdříve krajinomalba a následně land art, který se stal hlavní inspirací pro projektovou část.

¹⁶ ZIBURA, Ladislav. *40 dní pěšky do Jeruzaléma. O pouť bez cukrové vaty*. 1.vyd. Brno: Bizbooks, 2015. s. 8.

¹⁷ ZEMÁNEK, Jiří. *Chůze, cesta, stopy. Sedmá generace* [online]. 2004 [cit.2006-02-12]. Dostupné z: <https://www.sedmagerace.cz/chuze-cesta-stopy/>

2 Cesta v krajině jako námět ve výtvarném umění

Obdivování divoké přírody – lesů, hor nebo pískovcových skal – je záležitost novodobá: divočina bývala považována nejen za nebezpečnou, nýbrž také ošklivou. Ještě v první polovině 19. století byla příroda pokládána za krásnou jedině tehdy, půjčila-li si ji od umění, jako tomu bylo např. ve francouzských parcích. K zásadnímu posunu ve vnímání krajiny dochází v období industrializace v průběhu 19. a 20. století, která znamenala jeden z nejméně citlivých a esteticky příznivých zásahů do krajiny a její celkovou devastaci. Nedotčené kusy krajiny, i tím, jak jich výrazně ubylo, jsou dnes hodnoceny jako esence krásy.¹⁸ Löw a Míchal v této souvislosti hovoří o odklonu od tzv. klasického vnímání krajiny. Její ústřední uměleckou hodnotou jsou přehlednost, uměřenost a harmonie. Klasická (tzv. intermediální) krajina je vnímána primárně jako teritorium člověka a pozitivně je v ní hodnocena láskyplná péče člověka o krajinu, která je v souladu s přírodní podstatou krajiny. Naopak nově je vyzdvihován kult domnělé panenské přírody v romantickém pojetí krajiny. Hlavní estetické hodnoty romantické (tzv. přírodní) krajiny jsou naopak kontrast a malebnost založené na rozmanitosti a neobvyklosti. Důraz je kladen na prožívání a city, fantazii a volnost formy.¹⁹

V následující podkapitole je podrobněji představena krajinomalba jako autonomní výtvarné umění, ve kterém se krajina (a motiv cesty jako prvku v krajině) poprvé v kontextu historického vývoje stává ústředním námětem.

2.1 Krajinomalba

Tematika cesty v krajině jako ústředního motivu se ve výtvarném umění objevuje až v krajinomalbě, která se jako autonomní výtvarné umění v Evropě rozvíjí v 17. století, tedy v období barokního umění. Ojedinele se motiv krajiny jako centrálního námětu objevuje začátkem 16. století, tedy ještě v období renesance. V českém malířství se krajinářství objevuje až v době rudolfinského manýrismu, koncem 16. století. Mimo Evropu má hlubokou a nesmírně významnou tradici malby krajiny krajinářství v čínském a japonském umění.

¹⁸ [Srov.] SCHMELZOVÁ, Radoslava, Dagmar ŠUBRTOVÁ a Radek MIKULÁŠ. *Současná umělecká díla v krajině*. Praha: Academia, 2014. Průvodce (Academia). s. 14.

¹⁹ [Srov.] LÖW, Jiří a Igor MÍCHAL. *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003. s. 16-19.

Představitelem renesančního malířství, byl německý malíř, rytec a stavitel, **Albrecht Altdorfer**. Je považován za hlavního představitele tzv. Dunajské školy. Prožil většinu života v Regensburgu, cestoval často do Vídně a byl ovlivňován podněty, které čerpal z rakouského a italského umění, zejména z tvorby Albrechta Dürera. Usiloval o jednotu přírody a zobrazovaných postav, zajímal se o ztvárnění krajiny. I když v pozdějších letech tento aspekt pro jeho tvorbu není tak důležitý, stal se tvůrcem první skutečné krajinomalby v evropském malířství, kterým je obraz **Dunajská krajina se zámkem Wörth u Řezna** (viz Přílohy I., Obr. 2). Jde o pergamen natažený na dřevě, po roce 1520, rozměry 30,5×22,2 cm, Alte Pinakothek, Mnichov. Altdorfer zde namaloval jeden z prvních topograficky přesných obrazů krajiny. Zobrazení krajiny již neslouží jako pozadí figurálního výjevu. Malíři se v sevřené kompozici podařilo s maximální citlivostí zachytit atmosféru přírody.

Krajinomalba jako autonomní výtvarné umění se dále významně rozvíjela v 17. století v Holandsku a ve Francii. Holanďtí malíři usilovali o velkou realističnost krajiny. Pod vlivem zákazu tvorby náboženských obrazů v době kalvínské reformace, které do té doby byly hlavním úkolem výtvarného umění, se do popředí se dostávají kromě motivů portrétů, zátiší a výjevů z běžného života nově právě krajiny. Za jednoho ze zakladatelů holandské krajinomalby se považuje *Esaias van de Velde*. Ve Francii v té době v krajinomalbě převládá idealizované ztvárnění krajiny, objevují se v ní pastorální motivy. K nejvýznamnějším francouzským krajinářům 17. století patří např. *Nicolas Poussin*. Významnými barokními krajináři v 17. století v českém prostředí byli např. *Václav Hollar* a *Václav Vavřinec Reiner*.

Na sklonku 18. století se umělci vrací k realistickému zobrazení krajiny. Krajině je pod vlivem Rousseauových myšlenek v romantismu přisuzován nový, často až transcendentální význam. Důraz se kladl na silný vliv přírody na prožívání člověka. V realistickém krajinářství 19. století se malíři snaží vystihnout bezprostřední smyslové zachycení krajiny a začínají malovat přímo v krajině neboli v plenéru. Patří sem umělci tzv. Barbizonské školy a jimi inspirovaní francouzští impresionisté. Mezi nejvýznamnější patřili např. **Camille Pissarro** (viz Přílohy I., Obr. 3) nebo *Claude Monet*. Svým osobitým způsobem rozvíjeli krajinářský odkaz impresionismu umělci jako **Vincent van Gogh** (viz Přílohy I., Obr. 4), **Pierre-Auguste Renoir** (viz Přílohy I., Obr. 5) či *Paul Cézanne*.

Počátek 20. století proměňuje krajinu v symbol např. v pojetí expresionistů ze skupiny Die Brücke. S rozvojem moderního umění se silně rozšiřuje škála možností, jak s tímto tématem pracovat. Objevují se barevné studie fauvismu, např. v dílech francouzského malíře **Henri-Émile-Benoit Matisse** (viz Přílohy I., Obr. 6), nebo detailně propracované výjevy fotorealismu. Osobitým ztvárněním krajiny jsou i fantaskní kompozice surrealismu, např. v dílech **Salvadora Dalího** (viz Přílohy I., Obr. 7).

V českém umění se krajinářství jako samostatná disciplína utváří a rozvíjí v 19. století. Představitelem realistické plenérové krajinomalby byl **Antonín Chittussi** (viz Přílohy I., Obr. 8) či **Jakub Schikaneder**.

Začátkem 20. století se také výraz české krajimomalby láme do mnoha směrů. Mezi přední představitele realisticko-impresionistického krajinářství patřili **Václav Radimský**, malíř Moravského Slovácka **Joža Úprka** a především **Antonín Slavíček** (viz Přílohy I., Obr. 9), jenž byl osobitý tím, že tvořil obrazy barevnou skvrnou, která vyvolává dojem pohybu a víření, a byl také mistrem v zachycení světla a stínu. Modernější metody uplatňovali např. **Emil Filla** nebo **Bohumil Kubišta**. Za zmínku určitě stojí také představitelé skupiny Tvrdošíjných: **Václav Špála**, **Josef Čapek** nebo **Jan Zrzavý**. Mimo zaběhlé umělecké směry pak působili osobití malíři jako **Josef Lada** nebo **Ferdiš Duša** a také mnoho umělců regionálních.²⁰ Celkově však lze říci, že během 20. století zájem o krajinomalbu postupně spíše opadl, začínají se rozvíjet jiné druhy umění, jako např. fotografie nebo land art.

Někteří současní mladí autoři nicméně zůstávají krajinomalbě věrní. Za zmínku stojí např. pozoruhodné malby Američanky **Erin Hanson** (viz Přílohy I., Obr. 10). Rozvinula nový styl malby nazývaný „open-impresionism“ navazující na impresionistickou malbu. Používá minimalistickou, spontánní techniku při nanášení barev štětcem, nevrství, z hlediska barevnosti je kompozice ostrá, nezamlžená a vytváří dojem mozaiky. Obratně dokáže zachytit světlo a pohyb.

²⁰ Krajinomalba. In: *Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online]: datum poslední revize 8.10. 2015 [cit. 2015-11-11]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Krajinomalba>

2.2 Nové přístupy ke krajině ve výtvarném umění v 60. letech 20. století

V druhé polovině 20. století procházela západní kultura procesem hledání alternativy k modernistickému umění. Silným motivem je kritika galerií, které propojují umění s komerční sférou, a navíc konzervují umění v jakési „neživé podobě“ bez širšího kontextu.²¹ Ten vytváří propojení se společenskými vazbami, umístění do organického systému a proměny v čase. Umělci se rozhodli opustit galerie a přenést tvorbu do ulic a krajiny. Silně se projevuje snaha o dematerializaci uměleckého díla a kladení důrazu na myšlenku samotného díla, k jejíž realizaci mnohdy stačil pouhý text. Vznikají nové umělecké formy – performance, happeningy, konceptuální umění, body-art.

V 60. letech se objevuje land art. Land art v sobě spojuje různé umělecké projevy a postoje, které se formálně shodují v uměleckém zájmu o krajinu. Jde o jeden ze směrů akčního umění, který je charakteristický vytvářením uměleckých děl v krajině. Název vznikl spojením anglických slov *land* (krajina) a *art* (umění). Soustředí se na různé **zásahy do krajiny**, které využívají atmosféru místa a prostoru nebo na práci s neobvyklým materiálem v přírodě. Cílem je aktualizovat vztah člověka k přírodě a krajině.

Pro land artistry není důležitý výsledek tvorby, ale **prožitek** z ní. Při tvorbě děl se používá přírodní materiál a počítá se při jejich tvorbě s následným přirozeným působením živlů. V krajině se tak vytváří jen časově omezená stopa. Fotodokumentace či videozáznam jsou mnohdy jedinými trvalými důkazy toho, co se odehrálo. Výsledné dílo je nazýváno **reliktem**. Pro land art je důležité především **místo**. Jak říká Fišer: „Landartové dílo se vždy vztahuje ke konkrétnímu místu, které proměňuje výtvarnými zásahy, a tak vytváří nový, v prvé řadě estetický kontext jeho vnímání (v dalších rovinách lze jednotlivé realizace vnímat i ve vztahu k historii, ekologii, někdy i sociální či politické specifičnosti konkrétních míst)“.²² Krajina přestává být pouze vnějším modelem, stává se procesem, událostí, materií a konkrétním místem tvorby. Umělci tvoří na přírodních místech, poukazují na moderní dobou zapomenuté interaktivní

²¹ [Srov.] SRP, Karel, *Minimal & Earth & Concept Art*. 1. vyd. Praha: Jazzpetit, 1982, s. 608

²² FIŠER, Zbyněk, Vladimír HAVLÍK a Radek HORÁČEK. *Slovem, akcí, obrazem: příspěvek k interdisciplinarity tvůrčího procesu*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 105

spojení člověka s přírodou a na její posvátný rozměr. Zároveň probouzejí ekologické povědomí a poukazují na prvek pomíjivosti při vzniku a zániku land artových děl v paralele s pomíjivým místem člověka na zemi.

2.3 Rozdíl v pojetí amerického a evropského land artu

Mezi americkým a evropským land artem lze vnímat významný kontrast, který má své kořeny mj. v rozdílnosti charakteru krajiny.

Land art v U.S.A. je typický svojí monumentálností. Směřuje do opuštěných, těžko dostupných rozlehlých míst, které zůstaly nedotčené člověkem – zejm. do pouští a prérií. Umělci využívají ke své realizaci bagry a buldozery, přemísťují tuny zeminy, krajinu dotváří k obrazu svému a jejich zásah do ní zanechává dlouhodobé stopy. Svá díla nazývali též jako **Earthworks**, tedy „zemní díla“, což vypovídá o tom, že pro ně byla důležitá země jako materiál. Mezi tyto přední land artistry tzv. „zemní umělce“ patřili např. *Robert Smithson*, *Michael Heizer*, *Walter de Maria* nebo *Christo Javašev*. Přestože tato díla přinášela mnohdy zajímavý konceptuální pohled, nákladnost a způsob realizace těchto děl podléhaly časté kritice.

Na rozdíl od amerických umělců se v Evropě objevil větší počet land artistů, jejichž tvorba nezačínala projekcí, ale prožitkem krajiny, která byla teprve po určité zkušenosti artikulována uměleckým objektem – jakýmsi prostředníkem mezi umělcem a krajinou.²³ Na evropský přístup má silný vliv krajinářská tradice v 18. a 19. století. Umělci se snaží proniknout do přírodních procesů a pochopit je. Jejich díla pak poukazují na jejich hluboký vztah ke krajině. Přístup je svým zásahem do krajiny mnohem citlivější a zároveň pomíjivější. Objevují se *environmental art* či *eko-art*, tedy umělecké proudy land artu, které spojují umění s ekologií jako vědou a zahrnují revitalizační projekty. Mezi nejvýznamnější představitele evropského land artu patří tzv. „chodci“ jako *Richard Long* nebo *Hamish Fulton*, či *Andy Goldsworthy*, který je řazen mezi typické **site-specific** umělce, reagující na konkrétní místo.

²³ [Srov.] SCHMELZOVÁ, Radoslava, Dagmar ŠUBRTOVÁ a Radek MIKULÁŠ. *Současná umělecká díla v krajině*. Praha: Academia, 2014. Průvodce (Academia). s. 13.

V tehdejší Československu, kde se ujalo zejména akční umění, byly happeningy v krajině často jedinou možností svobodné a necenzurované tvorby. Díla, která by se dala zařadit pod pojem land art, proto buď patří do sféry akční tvorby nebo vzhledem k charakteru naší kulturní krajiny spíše do krajinářské nebo zahradní architektury. Pro české umění land artu je charakteristické, že se nesnaží přírodu či krajinu nějak zásadně přetvářet, zasahovat výrazně do jejího materiálu, spíše se používají cizorodé, umělé prvky, artefakty nepřevzaté přímo z přírody, zasazované ale do jejího rámce. Nejde tu ani tak o nějakou trvalou proměnu, spíše o vytvoření významově bohatého jeviště a dějiště pro akce, pro experimenty. Česká land artová díla mívají rituální charakter a můžeme je označit za lyrické intervence, které ozvláštňují přírodní prostředí.²⁴ Mezi ně můžeme zařadit např. díla *Jana Krtičky* či *Miloše Šejna*. Příkladem krajinářského díla je *Cesta života-Jižní svah (1979-85) Jana Šimka*. Ten vytvořil ve zvlněném terénu v Lázních Jeseník kamennou cestu – labyrint, který vede návštěvníky k jedenácti zastavením, tvořenými kamennými skulpturami.

2.4 Motiv cesty v land artu a vybraní autoři

Jedním z hlavních představitelů amerického land artu byl výtvarník a teoretik **Robert Smithson**. Byl fascinován aspektem pomíjivosti působením času, „zpětnou evolucí“ krajiny, tedy procesem, kdy si příroda vytvořená díla vzala zpět. Inspiroval se v průmyslové krajině a chladným ho nenechávaly ani skládky newyorského odpadu, kde sledoval přirozený vývoj rozkladu. Jeho myšlenky, že krása land artu se může projevit teprve v nenarušené krajině, jej zavedly na Velké Solné jezero v opuštěné poušti ve státě Utah. Zde vytvořil v roce 1970 své nejznámější dílo „**Spiral Jetty**“ (= Spirálové molo), které se později stalo jakýmsi symbolem land artu. (viz *Přílohy I., Obr.11*). Je to 450 m dlouhý spirálovitý výběžek ze 6 783 tun suti a kamenů (převážně čediče), který je vystaven neustálému působení vody. Molo bylo dokonce pět let zatopeno zvýšenou hladinou vody v jezeře a když se znovu vynořilo, nebyla to již masivní spirála černého čediče, ale třpytící se bílá spirála s krustou soli, tedy proměna, kterou ani její autor nemohl předvídat. Spirálové molo mělo rekultivační charakter. Smithson jím proměnil

²⁴ [Srov.] ŠMEJKAL, František, Jiří ŠEVČÍK, Pavlína MORGANOVÁ a Dagmar DUŠKOVÁ. *České umění 1938-1989: programy, kritické texty, dokumenty*. Praha: Academia, 2001. s.20-21.

těžbou ropy zničenou pustinu v umění, které si příroda svými procesy postupně vzala zpět. V současné době už Spiral Jetty existuje pouze na fotografiích. Monumentálnost Smithsonových prací se nejlépe obhlížela ze vzduchu, jeho snaha o pompéznost se mu však stala osudnou – Smithson zemřel po pádu helikoptéry při vzdušné prohlídce svého díla ve věku pouhých 35 let.²⁵

Pro velkou skupinu umělců v Evropě nazývaných „**chodci**“, mezi něž patřili např. **Richard Long** nebo **Hamish Fulton**, byla podstatná jejich vlastní zkušenost spojená se soustavnou tělesnou aktivitou. Vyráželi do krajiny bez prostředků a za umělecký počín považovali samotnou chůzi, kterou spojovali se skromnými výtvarnými hrami či rituály. K těm využívali nalezených materiálů a vytvářeli z nich instalace, jejichž podstatou nebylo vytvořit trvalé dílo, ale dílo určené pro konkrétní okamžik komunikace s krajinou. Tito umělci zanechávali v přírodě stopy svých šlápějí a tímto minimalistickým zásahem nám ukazovali novou perspektivu vnímání okolního prostředí. Podobně jako u jejich amerických kolegů mělo i jejich dílo politický podtext. Stavěli se proti tomu, aby se s uměleckými díly zacházelo jako se spotřebním zbožím a hledali způsob, který by to zcela znemožňoval. Zároveň se však vyhrazovali proti nákladnosti a způsobu realizace.

Pro **Longa** je land art a činnosti s ním spojené obřadem. Sbírá větve, kameny a jiné přírodniny, které využívá při skládání různých obrazců nebo opakovaně chodí po určité trase, aby zde vyšlapal zřetelnou dlouhou linii. Těmito cestami, které postrádají praktický smysl, protože nikam nevedou, zvýrazňoval pouze místo, kde se nacházejí. Mohlo je spatřit pouze málo lidí. Realizaci v krajině dokumentoval a později prezentoval na fotografiích.²⁶ Longovým záměrem nikdy nebylo v krajině dominovat, ale souznít s ní, jeho umění je spíše jakýmsi důkazem jeho hlubokého duchovního vztahu k přírodě.²⁷ Jeho nejznámější dílo „**A line made by walking**“ (viz Přílohy I., Obr. 12) vzniklo v roce 1967. Long chodil tak dlouho po travnaté louce sem a tam, až se na zemi objevila přímá čára, kterou následně zdokumentoval fotografií tak, aby vynikla přímočarost vzniklé linie v kontrastu s pozadím. Vytvořil tak vlastně instalaci, při níž nic

²⁵ [Srov.] LAILACH, Michael. *Land art*. Koln Germany: Taschen, 2007. s. 88-90.

²⁶ [Srov.] HAVLÍK V., HORÁČEK, R., ZHOŘ, I. *Akční tvorba*. Olomouc: Pf UP v Olomouci, 1991. s. 17.

²⁷ Richard Long. In: *Artmuseum* [online]. [cit. 2016-11-25]. Dostupné z: http://www.artmuseum.cz/umelec.php?art_id=1372

neinstaloval. Vlastním tělem a vlastní snahou pouze opotřeboval travnatý povrch tak, aby vnikla pouhopouhá čára, která se za instalaci už dá považovat. Později své poutě prokládal sochařskými výtvy. Při pouti napříč Irskem v roce 1974 vytvořil dílo s názvem „*A Line of 164 Stones A Walk of 164 Miles*“. Při této pouti položil každou míli na cestu kámen. Long se nesnažil o dlouhotrvající dílo, šlo mu o okamžitou komunikaci s místem, prostorem a se sebou samým. Své toulky uskutečnil v Anglii, Irsku a Skotsku, ale navštívil také exotičtější země jako Afriku, Mexiko, Bolívii, Nepál a Japonsko. Svou práci komentuje slovy: „Mám rád jednoduchost chození, jednoduchost kamenů. Mám rád běžné materiály, cokoliv je po ruce, ale speciálně kameny. Líbí se mi představa, že právě kameny jsou tím materiálem, který tvoří zemi. Mám rád jednoduché prostředky, které dělají umění. Mám rád citlivý přístup bez techniky.“²⁸. Za zmínku stojí i **Connemara Sculpture** (viz Přílohy I., Obr. 13), labyrint z kamenů, který vytvořil v r. 1971 při své cestě pohořím Connemara v Irsku.

Obdobným způsobem jako Long tvoří i **Hamish Fulton**, který nechce přírodu kolem sebe měnit, ale naopak se jí chce nechat ovlivnit sám. Podniká několikadenní až několikaměsíční poutě krajinou a zaznamenává fragmenty toho, co při cestě prožívá. Přírodu se snaží nechat v netknutém stavu a cesty jen zřídka doprovází drobnými akcemi – např. vhozením kamene do řeky či vsazením ptačích per do písku. Uměleckým dílem podle něj není fotografie, kterou své putování dokumentuje, ale cesta sama.²⁹ Příkladá důležitost chůzi z mnoha důvodů. Je prostředkem přemístování, může být způsobem protestu, cestou propojování různých komunit a duchovní cestou. Na některé cesty se opakovaně vrací a dokumentuje jejich různé tváře v proměnách času a ročních období. Ukázkou jeho díla je např. **Five knots for five days of walking, 1973** (viz Přílohy I., Obr. 14). Aby své pocity a teze dokázal lépe ozřejmit, doplňuje své fotografie texty. Někdy na fotografie píše a nechává na nich krátká až reklamní hesla, jindy pod nimi přímo na zdi zanechává jednoduchá haiku (krátká japonská báseň).

Andy Goldsworthy, skotský sochař a fotograf, je jedním z hlavních představitelů směru v land artu, nazvaném *Site specific art*, který vychází a odvíjí se od samotného

²⁸ [Srov.] LAILACH, Michael. *Land art*. Koln Germany: Taschen, 2007. s. 72

²⁹ [Srov.] Tamtéž, s. 44.

místa. Pro tvorbu je důležitý vztah k danému místu, vychází z prožitku toho místa. Goldsworthyho tvorbu v přírodě dobře vystihují tato jeho slova: „Pohyb, změna, světlo, vznik a zánik jsou mizou přírody. Snažím se, aby tyto energie prostupovaly mojí prací. Příroda je plná změny a tato změna je klíčem k porozumění. Chci se dostat pod povrch. Když pracuji s listy, skálou, pruty není to jen pouhý materiál, je to počátek procesů uvnitř bytí i kolem něj. Když svůj výtvar opouštím, tyto procesy pokračují. Každé dílo vzniká, trvá a zaniká. Proces a zánik jsou absolutní. Pomíjivost obsažená v mých dílech odráží to, co v přírodě nalézám.“³⁰ Ve svých dílech používá výhradně přírodní materiály a pečlivě si vybírá místa, kam svůj objekt umístí. Snaží se o co nejužší kontakt s okolní krajinou a citlivě reaguje na dané podmínky už jen tím, že tvoří vždy z místního materiálu. Nevyhýbá se žádnému přírodnímu materiálu, stejně hodnotné je pro něj naplavené dříví, listí či pomíjející tající sníh. Některé instalace tak mohou existovat několik desítek let, jiné roztají během pár dní či je do večera odnese příliv. Nezastupitelnou roli hraje v jeho práci i fotografie. Goldsworthy velmi pečlivě volí výřez a dokáže zaznamenat i pomíjivé objekty, které neměly dlouhého trvání. Světlo, kompozice a výřez jsou v souladu s výslednou instalací a konečné snímky jsou více než pouhou dokumentací díla, jak tomu bývá u jiných kolegů. Goldsworthy vytváří nové přírodní ornamentální formy, jeho hra s povrchem věcí směřuje k rozeznání jejich viditelné a neviditelné podstaty. Jevová stránka přírody podle něj vypovídá o jejich vnitřních procesech, kterým i on ponechává své výtvar. Souvisí-li podstata listu s určitým pohybem, pak i on jej na plynoucí řece tomuto pohybu přenechává. Patří-li k ledu jeho praskání a tání, pak je součástí několikahodinového spojování rampouchů jejich rozpad s ranním rozbřeskem.³¹ Fotografie, která je dokumentací jeho díla však nezachycuje proces vytváření určité struktury, který je opakovaným experimentem. Ukázkou jeho tvorby v přírodě jsou fotografie (viz Přílohy I., Obr. 15, 16 a 17). Zvláštním okamžikem proměny jsou jeho „výhozy“, kdy se hledanou strukturou stane hrst listí, několik větví nebo prašný pigment, který vyhodí do vzduchu. Tím navazuje na podobné akce amerického umělce *Denise Oppenheima*, který takto vytvářel např. kouřové struktury.

³⁰ HOSMAN, Zdeněk. *Didaktický skicář: výtvarné činnosti ve výtvarné výchově*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská Univerzita v českých Budějovicích., 2007. s. 79.

³¹ *Rivers and Tides* [film]. Directed by Thomas Riedelsheimer. 2001.

Britský land artový umělec *David Nash* tvoří většinou také stranou publika a stejně jako pro Goldsworthyho je pro jeho tvorbu je významný právě proces. Nash se zaměřoval na práci se dřevem. Pozoruhodným počinem je proces putování dřevěného valounu (*Wooden Boulder*, 1978). Nash ho vytesal z dubu a umístil jej do potoka ve Walesu, aby zde samovolně putoval, nesen vodními proudy. V roce 1978 tak zahájil proces, který nemá konce – valoun stále putuje a Nash čas od času zkontroluje, kde se právě nachází.

Mezi pozoruhodné mladé Site specific umělce, kteří se nechali inspirovat land artem, patří Francouz **Yoann Crepin** (nar. 1983), tvořící volně v přírodě či na zakázku v parcích a zahradách zejména v oblasti Provence, kde žije. Důležité je pro něj spojení a interakce s daným místem, které svou tvorbou ozvláštňuje. Často jde o závěsné objekty, které mají jednoduché uspořádání nebo propracovanější strukturu, v měřítku mikrokosmu nebo větší a zapadají do krajiny. Příkladem díla znázorňujícího téma cesty je závěsný objekt **Les Alpilles: zavěšené žaludy** z r. 2011 (*viz Přílohy I., Obr. 18*).

Experimentální tvorbě v plenéru se věnuje také český umělec *Miloš Šejn*, jehož akce se blíží body-artu. Je pro něj důležitá práce s přírodními materiály a kontext místa tvorby. Od osmdesátých let zaznamenává své performance či osobní rituály formou otisků přírodních materiálů a krátkými poetickými komentáři. Poetickým záznamem v krajině se blíží Andy Goldsworthyho či britským chodcům – pro všechny je společné, že spatřovali zásadní význam v samotném procesu prožívání.

3 Vývojová specifika předškolního věku

Pro výstavbu vlastní tematické výtvarné řady bylo třeba zohlednit psychologická východiska a specifika kognitivního vývoje dětí předškolního věku. *Piaget* (1966) označil tuto fázi kognitivního vývoje podle typického způsobu uvažování předškolních dětí jako období názorného a intuitivního myšlení. *Vágnerová* uvádí, že pro způsob, jakým dítě vnímá svět, jak a jaké informace si vybírá, je u dětí v tomto věku typický mj: egocentrismus, fenomenismus a prezentismus.³² Egocentrismus se projevuje tak, že dítě ulpívá na svém pohledu, který pro něj představuje určitou jistotu, a opomíjí názory druhých, které mohou být odlišné. Nedokáže uvažovat komplexně. Jeho úsudek je zkreslený ve prospěch vlastního postoje a preferencí. U fenomenismu je pro dítě je důležité, jak se mu situace jeví. Svět je pro něj takový, jak vypadá, jeho podstatu téměř ztotožňuje s jeho viditelnými znaky. Prezentismus se projevuje značným zaměřením dítěte v tomto věku na přítomnost, na to, co aktuálně vnímá. Významnost aktuálně vnímaného spočívá v tom, že představuje subjektivní jistotu – je to doopravdy tak, protože dítě to tak vidí a může se o tom opakovaně přesvědčit. Dítě žije v současnosti, takže nechápe souvislosti z hlediska příčiny a následku, to lze však trénovat. Znamená to i to, že předškolnímu dítěti mnohdy chybí jasný záměr ohledně výsledku, je více ponořeno v procesu tvoření, dění. S tím souvisí vztah dítěte k času, který pro něj není důležitý a často je dokonce obtěžující. Dítě nespěchá, je pro něj důležitější přítomnost než budoucnost. Při stimulaci dětí v tomto věku je třeba tedy vycházet ze současnosti a důvěrné znalosti prostředí založené na vnímání všemi smysly, vzbuzovat u nich smysl pro reálné dobrodružství. *Vágnerová* dále zmiňuje, že ve způsobu, jakým zpracovává a interpretuje informace, se významně projevují mimo jiné magičnost a animismus. Magičnost se projevuje tak, že si děti při výkladu dění v reálném světě pomáhají fantazií, a tak jeho poznání zkreslují. Předškolní děti ještě příliš nerozlišují mezi skutečností a fantazijní produkcí. Animismus, resp. antropomorfismus, je přiřítání vlastností živých, lidských bytostí neživým objektům (např. „sluníčko jde po obloze,

³² [Srov.] *Vágnerová, Marie. Vývojová psychologie, 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2017. s. 177-8.*

ostříhané panence vlásky znovu dorostou“).³³ To je jeden z důvodů, proč příběhy „syť“ děti a je dobré použít příběhy při podnícení motivace.

Leblová³⁴ zdůrazňuje, že děti předškolního věku potřebují aktivitu, příležitost k samotnému experimentování, střídání nabízených činností a zároveň dostatek času probádat to, co je zrovna zaujalo. S využitím převládajícího způsobu učení nápodobou je třeba dětem nabízet správné modely chování. V procesu rozvoje symbolického myšlení v předškolním věku si dítě dokáže představit činnost a její následky. Tzv. odložená nápodoba je symbolické napodobení něčeho z prožité zkušenosti dítěte (viděné, slyšené).

³³ [Srov.] Vágnerová, Marie. *Vývojová psychologie*, 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2017, s. 194.

³⁴ [Srov.] LEBLOVÁ, Eliška. *Environmentální výchova v mateřské škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. s. 19-20.

4 Tematika cesty ve výtvarných činnostech v krajině s prvky land artu z pohledu RVP PV, Dítě a svět

V předchozích kapitolách byly popsány rozmanité motivy a obsahové významy námětu cesty. Ty lze po důkladném odkrytí uplatnit v produktivních (tvořivých) výtvarných činnostech. Lze je realizovat v podobě všech tří forem výtvarných činností, mezi které řadíme plošné, intermediální a trojrozměrné výtvarné činnosti. Lze je uskutečnit prostřednictvím všech tří typů výtvarných činností, mezi které patří výtvarná imaginace, výtvarný experiment a výtvarné studium skutečnosti výtvarných činností.

Cesta je tedy námět, který lze ve výtvarném tvoření rozvinout tak, aby děti zaujal, byl jim blízký a srozumitelný. Cesta jako téma umožňuje koncipovat integrovaný blok, ve kterém se prostřednictvím vzdělávací nabídky v podobě výtvarných činností a dalších doplňkových činností, které jsou s tématem cesta propojeny, podaří naplnit cíle ve všech pěti vzdělávacích oblastech RVP PV. Integrovaný přístup poskytuje dětem širokou škálu aktivit a nabízí jim hlubší prožitek. Umožní zároveň dětem získávat očekávané poznatky, dovednosti, hodnoty i postoje v přirozených, reálných souvislostech tak, aby je dokázaly prakticky využít.

Jak bylo popsáno v kapitole 3, u dětí předškolního věku převládá názorné a intuitivní myšlení. To jim zatím neumožňuje chápat metaforické, abstraktní významy cesty. Námět cesty i tak nabízí bohaté možnosti ztvárnění. Tvořivé činnosti je třeba koncipovat v kontextu smyslového poznávání a prožitkového a situačního učení, které u dětí v tomto věku převládá. Primárním společným záměrem takto koncipovaných výtvarných aktivit realizovaných s dětmi v mateřské škole ve venkovním prostředí je vést k naplnění cílů ve vzdělávací oblasti Dítě a svět zakotvených v RVP PV. Tyto cíle budou konkrétněji rozvedeny níže v této kapitole.

Podle Jaromíra Uždila³⁵ má výtvarná výchova mezi výchovnými prostředky, které pomáhají vytvářet osobnost dítěte předškolního věku, důležité místo. Výtvarné činnosti představují jeden ze způsobů, jimiž si dítě osvojuje okolní skutečnost. Jejich prostřednictvím si zároveň ujasňuje souvislosti a vztahy mezi popisem vnějšího vzhledu

³⁵ [Srov.] UŽDIL, Jaromír a Emília ŠAŠINKOVÁ. *Výtvarná výchova v předškolním věku: učebnice pro obor 76-40-6*. 3. vyd. Praha: SPN, 1983. s. 10.

věcí a citového vztahu k nim. Dochází při nich ke spojení činnosti smyslů, rozumového chápání a představivosti a dochází ke zvyšování duševní pohody a sebevědomí.

Tematická výtvarná řada má charakter integrovaného bloku a je koncipována jako projekt. Její nosnou částí jsou výtvarné činnosti realizované v exteriéru využívající prvků land artu a vážící se k tématu cesta. Je navržena tak, aby předškolní děti rozvíjela primárně v environmentální oblasti, v RVP PV jde o oblast Dítě a svět. Děti se při její realizaci budou díky komplexnosti a provázanosti činností v rámci vzdělávací nabídky přirozeně rozvíjet i ve všech ostatních vzdělávacích oblastech: Dítě a jeho tělo, Dítě a jeho psychika, Dítě a ten druhý a Dítě a společnost.

Podle Leblové³⁶ spočívá environmentální výchova v MŠ zejména v pokládání správných postojů, hodnot a cílů, na kterých se pak bude stavět v dalším průběhu vývoje dítěte. Má vychovávat k citlivosti a odpovědnému vztahu k prostředí.

V Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání (dále jen RVP PV) jsou cíle environmentální výchovy formulovány ve vzdělávací oblasti Dítě a svět následovně: *„Záměrem vzdělávacího úsilí učitele v environmentální oblasti je založit u dítěte elementární povědomí o okolním světě a jeho dění, o vlivu člověka na životní prostředí – počínaje nejbližším okolím a konče globálními problémy celosvětového dosahu a vytvořit elementární základy pro otevřený a odpovědný postoj dítěte (člověka) k životnímu prostředí.“*³⁷

V souladu s RVP PV ve vzdělávací oblasti Dítě a svět si tato práce dává primárně tyto dílčí cíle (co učitel u dítěte podporuje):

- Seznamování s místem a prostředím, ve kterém dítě žije, a vytváření pozitivního vztahu k němu
- Vytváření elementárního povědomí o širším přírodním prostředí, jeho rozmanitosti, vývoji a proměnách
- Rozvoj úcty k životu ve všech jeho formách

³⁶ [Srov.] LEBLOVÁ, Eliška. *Environmentální výchova v mateřské škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. s. 17.

³⁷ *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání od 1.1. 2018*, Praha: MŠMT, 2018, s. 27.

Vzdělávací nabídka obsáhne svým charakterem zejména tyto činnosti:

- Přirozené pozorování blízkého prostředí a života v něm
- Přirozené i zprostředkované poznávání přírodního prostředí a života v něm, sledování rozmanitostí a změn v přírodě (živá i neživá příroda, přírodní jevy a děje, rostliny, živočichové, krajina a její ráz, podnebí, počasí, ovzduší, roční období)
- Kognitivní činnosti (kladení otázek a hledání odpovědí, diskuse nad problémem, vyprávění, poslech, objevování)
- Praktické činnosti, na jejichž základě se dítě seznamuje s různými přírodními materiály a jejichž prostřednictvím získává zkušenosti s jejich vlastnostmi
- Tvůrčí výtvarné činnosti podněcující tvořivost a nápaditost dítěte, estetické vnímání a vyjadřování

V souladu s RVP PV tato práce sleduje naplnění cílů zejména v těchto očekávaných výstupech:

- Dítě si osvojuje elementární poznatky o okolním prostředí
- Dítě vnímá, že svět přírody má svůj řád, je rozmanitý a pozoruhodný, nekonečně pestrý a různorodý
- Dítě porozumí, že změny jsou přirozené a samozřejmé (všechno kolem se mění, vyvíjí, pohybuje a proměňuje) že s těmito změnami je třeba počítat, přizpůsobovat se běžně proměnlivým okolnostem doma i v mateřské škole
- Dítě má povědomí o významu životního prostředí pro člověka, uvědomuje si, že způsobem, jakým se dítě i ostatní v jeho okolí chovají, ovlivňují vlastní zdraví i životní prostředí
- Dítě zachycuje skutečnosti poznané ve světě přírody pomocí různých výtvarných dovedností a technik zaměřených na tvorbu z přírodních materiálů a přírodnin

Všechny výtvarné činnosti v realizované výtvarné řadě Cesta budou mít charakter land artu nebo využívají jeho prvků. Cílem této práce je mj. také ukázat, **jaké možnosti využití nabízí právě land art jako pedagogická metoda v předškolním vzdělávání.**

Autorky publikace *Do krajiny za land-artem*, shrnují charakteristické rysy land artové tvorby se zaměřením na jeho praktické využití pro pedagogy. Poukazují na úzkou provázanost land artové a environmentální tvorby. Základem land artové tvorby je přímý kontakt s přírodou. Ten rozvíjí citlivost k přírodě, tzv. environmentální senzitivitu a emocionální spřízněnost s ní. Zároveň spolupůsobí na vytváření postojů k životnímu prostředí a k odpovědnému environmentálnímu chování. Tvorba z přírodních materiálů umožňuje specifický kontakt s přírodou, má nižší ekologickou stopu a je estetičtější. Tvorba v krajině je zábavná a pracuje s reálným a hmatatelným světem. Land-art je dobrou metodou pro originální a smyslový prožitek z přírody, pro vytváření vztahu k přírodě a konkrétnímu místu, a také pro poznávání přírody. Poznávání všemi smysly a učení prožitkem je základem učení právě u dětí předškolního věku. Cílem skupinových land artových aktivit může být zároveň rozvoj komunikačních dovedností a spolupráce ve skupině. Mohou vést k posílení individuálních dovedností, které je třeba při tvorbě vyvinout, ať už jde např. o práci s přírodními materiály, využití přírodních procesů či překonání psychických zábran. Land art jako výtvarná aktivita podněcuje k hledání originálních cest ztvárnění tématu a k experimentování, posiluje tedy i kreativitu. Tím, že land art není primárně založen na zručnosti, může motivovat i věkem nejmladší děti, u nichž ještě není tolik rozvinuta jemná motorika. Land art zároveň rozvíjí schopnost pozorování, čehož lze využít jako prostředku pro pochopení určitých přírodních procesů a jevů. Prostřednictvím land artové tvorby můžeme také upozornit na detaily či estetické prvky, které vypovídají o přírodních zákonitostech.³⁸

Trojanová uvádí konkrétní náměty na využití land artu při pozorování optických a fyzikálních jevů v přírodě: „Vstupujeme-li např. do zvlněné krajiny, lze na vytvoření jednoduchého obrazce (kruh, čtverec) dobře poukázat na princip perspektivy. Ta se bude lišit podle úhlu pohledu zblízka či z vyvýšeného místa, avšak je důležité zvolit si

³⁸ [Srov.] HEJTMÁNKOVÁ, Tereza, Michaela HŮRKOVÁ, Alžběta TROJANOVÁ a Marcela VESELÁ. *Do krajiny za land-artem, Praktické využití land artu pro pedagogy a lektory environmentální výchovy*. Středisko ekologické výchovy a etiky Rýchory - SEVER, Brontosaurus Krkonoše, 2013, s. 37-39

dostatečně kontrastní materiál. Úhel pohledu ovlivňuje zároveň naše subjektivní vnímání barvy – orientujeme-li větší množství stejného, nejlépe hrubého materiálu (kůra stromů, kameny) odlišnými směry v rámci jedné plochy, mění se s úhlem pohledu jeho podoba, protože některé části odrážejí a jiné pohlcují světlo. Pozorujeme-li obrazec ze stejného místa, proměňuje se s denní dobou. Principu reflexe lze využít též na vodní hladině, která může opticky dotvořit konstrukci nad hladinou do pravidelného útvaru. Živelná podstata přírody se ukáže na dílech, podléhajících rychlému rozpadu či přeměně. Efektivní je např. posílání drobných útvarů po vodě, využití foukání větru nebo procesu tání. Je-li k dispozici fotoaparát, může zachytit i podobu útvaru, který vznikne vyhozením přírodního materiálu do vzduchu.³⁹ Při kontaktu s nespoutanou a neovladatelnou silou živlů v přírodě si děti odnáší mj. sdělení, že někdy je třeba se v životě přizpůsobit a vede je k pokoře. Přirozené změny v přírodě, pohyb, vývoj a pomíjivost v čase lze dobře vnímat, když se k land artovému dílu, které se proměňuje působením přírodních procesů a živlů, s dětmi opakovaně vracíme.

³⁹TROJANOVÁ, Alžběta. *Možnosti využití land artu ve výuce*. Geografické rozhledy. 2009, 18(4), s. 20. ISSN 1210-3004.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 Realizace výtvarné řady s názvem „Cesta“

Praktická část se zaměřuje na využití různých aspektů cesty jako námětu ve výtvarných činnostech s prvky land artu vhodných pro děti předškolního věku do prostředí mateřské školy.

Bude obsahovat návrh série 7 autorských tematických celků, jejichž nosnou částí jsou výtvarné činnosti využívající prvků land artu a jejichž společným námětem je cesta. Každá dílčí část této série bude popsána komplexně, spolu s popisem činností, které budou samotným výtvarným aktivitám předcházet či je následovat, a které budou součástí motivace k jednotlivým činnostem. Po jejich realizaci bude vždy provedena následná reflexe činností. Realizace takto koncipovaných činností je určena pro exteriérové prostředí, odehrává se v krajině přírodního charakteru. Klíčovým záměrem z pedagogického hlediska je jejich prostřednictvím rozvíjet děti předškolního věku v prostředí mateřské školy v environmentální oblasti.

Filozofickým východiskem pro vytvoření této výtvarné řady je uvědomění si toho, že dnešní děti nemají dostatečný přímý kontakt s přírodou. To je níže dáno do souvislosti s tím, o co jsou tím ochuzovány a zároveň, jak tato skutečnost ve svém důsledku významně přispívá k celkově nepříznivě se vyvíjející ekologické situaci v naší společnosti. **Hosman**⁴⁰ ve své úvaze upozorňuje na to, že člověk má od nepaměti s přírodou utvořen mnohem pevnější svazek, jehož kořeny sahají hluboko do naší podstaty, než si připouštíme. Způsobem života a místem, kde žijeme, se nám příroda vzdaluje, ale její podstatu máme stále hluboko v sobě. Právě pro znovuzískávání ztracené citlivosti ke krajině vyzdvihuje důležitost výtvarné tvorby. Pokládá kontakt s přírodou za nejstarší a nejzákladnější potřebu člověka, která se váže nejen ke konkrétnímu místu, ale vyplývá i z uvědomění si části v celkovém přesahu. Člověk má v přírodě své místo, ale nemá výhradní pozici v celkových souvislostech, v nichž je přítomno nekonečné množství pohledů a v nichž ten lidský není o nic důležitější než jiný. **Leblová**⁴¹ poukazuje na to, že předškolní a mladší školní věk jsou z hlediska vytváření vztahu k přírodě určující. Rané dětství je zvláštní vývojovou periodou, velmi citlivou na vnější stimulaci. Přímé pozorování přírody a přirozený styk s přírodou jsou

⁴⁰ [Srov.] HOSMAN, Zdeněk. *Didaktický skicář: výtvarné činnosti ve výtvarné výchově*. České Budějovice: Pě JČU v Č.B., 2007. s. 77-78.

⁴¹ [Srov.] LEBLOVÁ, Eliška. *Environmentální výchova v mateřské škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. s. 19.

v tomto věku nenahraditelné. Environmentální pedagožka a zakladatelka Toulcova Dvora v Praze *Emilie Strejčková* v této souvislosti mluví o tzv. *imprintingu* neboli trvalém vtiskávání, které ve třech až šesti letech doznívá. Klíčovou roli v tomto vývojovém období dětí hrají intenzivní smyslové vjemy. Děti potřebují prožitky, ne tolik informace. Podle Vostradovské⁴² pestrost přírodního prostředí přináší malým dětem podnětnou a obohacující kvalitu, které jim žádné technické hračky nenahradí. Bolestnou skutečností je, že dnešní děti získávají více informací o přírodě zprostředkovaně než přímým kontaktem. Chybí jim praktické zkušenosti a tím dochází k omezení rozvíjení praktické inteligence, kdy je zapotřebí harmonické posilování tělesných i duševních schopností současně. Pokud dětem neumožníme dostatečný kontakt s přírodou, omezujeme jejich operační pole ve využívání tzv. explorativní hry, ve které se dítě chová jako badatel, potřebuje zakoušet realitu dotýkáním, hleděním, nasloucháním a čicháním. Tím také bohužel u dětí snižujeme citlivost smyslového vnímání, čímž vlastně zároveň ochuzujeme plnohodnotné prožívání jejich života.

Při přípravě tematické výtvarné řady mě inspirovalo dílo Andyho Goldsworthyho a jeho environmentálně citlivý přístup k vlastní tvorbě v krajině. Podnětný pro mě byl také přístup „Chodců“, který úzce koresponduje s filozofií environmentálního pedagoga Davida Sobela v přístupu ke vzdělávání dětí.

Z hlediska použitých výtvarných médií byl pro jednotlivé výtvarné aktivity zvolen land artový přístup. V duchu evropského pojetí land artu, bylo záměrem, aby takto koncipované tvořivé výtvarné aktivity byly k přírodě citlivé a šetrné. V praxi to znamenalo, že jsme až na vzácné výjimky používali výhradně přírodní materiály, které jsme našli v lokalitě kolem sebe, a zároveň jsme svou tvorbou nenarušili ani ráz krajiny a ani životní prostor živočichů a rostlin, které se v lokalitě vyskytovali. Zvolené výtvarné činnosti jsou převážně trojrozměrné (prostorové) a jsou inspirovanými prvky land artu. Objevuje se i happening /rituál či tvorba a instalace objektů, které se řadí

⁴² VOSTRADOVSKÁ Helena. a kolektiv autorů. *Děti, aby byly a žily*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2005. s. 9-10.

mezi intermediální výtvarné činnosti. Z hlediska jejich pojetí převažuje výtvarná experimentace.

Cíle:

Výtvarné činnosti využívající prvků land artu a založené na přímém kontaktu s přírodninami v jejich přirozeném prostředí v krajině, které zároveň uplatňují environmentálně šetrný přístup, mají být prostředkem, jak dětem předškolního věku pomoci znovu objevit cestu k přírodě, k jejímu skrytému tajemství, kterého jsou i oni součástí. Jejich hlavním záměrem je koncipovat je tak, aby v nich podnítily vytváření a další prohlubování pozitivního osobního vztahu k přírodě a základu ekologického chování. Mají vést děti k důkladnějšímu pozorování přírodních jevů a procesů, které v přírodě probíhají. Tím jim mají pomoci lépe proniknout k jejich podstatě a k pochopení toho, že všechno, co v přírodě můžeme pozorovat, má svůj dobrý důvod, funguje ve vzájemné interakci a širších souvislostech a je pomíjivé. Zároveň přímý kontakt s přírodou všemi smysly by měl dětem umožnit uvědomění a prožitek její nekonečné rozmanitosti. Díky volnému pohybu v přirozeně členitém terénu a manipulaci s často drobnými přírodními materiály a předměty se budou děti rozvíjet v hrubé i jemné motorice. Díky pohybu venku takřka za každého počasí i charakteru výtvarných aktivit budou rozvíjet svou tělesnou i psychickou odolnost, učit se překonávat překážky, zvládat dílčí neúspěch a učit se vzájemné spolupráci ve skupině, základům estetického vnímání a budou rozvíjet svou kreativitu a představivost. Tematická výtvarná řada, přestože sleduje primární cíl rozvíjet děti v environmentální výchově, je tedy koncipována tak, aby děti rozvíjela všestranně, ve všech 5 vzdělávacích oblastech formulovaných v RVP PV.

S ohledem na použitý land artový přístup v koncipovaných výtvarných činnostech bylo cílem obhájit při realizaci land art jako typ tvořivé výtvarné aktivity, která má své místo ve vzdělávací nabídce v mateřské škole.

Cesta se stává hledaným a objevovaným námětem dětí při pozorování přírodních jevů a procesů probíhajících v krajině a následně je reflektována skrze estetický zážitek při tvůrčí výtvarné aktivitě, která probíhá rovněž v exteriéru. Inspirací pro koncipování

těchto tvořivých činností se staly zejména viditelné cesty a cestičky, které lze v přírodě vnímat na první pohled zřetelně nebo až při detailnějším či opakovaném pozorování přírodních jevů či procesů, či ty skryté, jejichž konkrétní podobu nám pomůže vytvořit naše představivost. V souvislosti s tematikou cesty si tato výtvarná řada dává za cíl seznámit děti neobvyklou a hravou formou s tím, jaké cesty můžeme v krajině pozorovat, kdo nebo co je vytváří, co je pro ně příznačné, jakých podob či tvarů mohou nabývat a čím je to dáno.

Potěší mě, pokud se některé z činností uvedené v této tematické výtvarné řadě stanou inspirací pro učitele v mateřských školách při pobytu s dětmi venku.

5.1 Příprava a organizace výtvarné řady

Součástí závěrečné práce bylo navrhnout koncept tematické výtvarné řady, které jsem dala název „Cesta“, a následně ji zrealizovat s předškolními dětmi v prostředí mateřské školy při pobytu venku. Realizace proběhla s heterogenní skupinou 8 až 15 dětí ve věku od 3 do 6 let v lesní mateřské škole Skřítek Pohádka ve Zvoli u Prahy, kde působím jako průvodce/učitelka. Tematická výtvarná řada Cesta má z hlediska vzdělávacího přístupu charakter tematického integrovaného bloku a je koncipována jako projekt. Tvoří ji 7 dílčích částí, tzv. tematických celků. Hlavní aktivitou každého tematického celku jsou tvořivé výtvarné činnosti, kterým předchází nebo na ně navazují další, tematicky propojené, činnosti. Výtvarné činnosti jsou realizovány v okolním lese či na louce v blízkosti školky nebo v zahradě školky, tedy na místech, která s dětmi opakovaně pravidelně navštěvujeme v průběhu roku. Zároveň pozorujeme, jak se proměňují v průběhu roku, sbíráme v nich přírodniny, nasáváme jejich atmosféru, vyprávíme si příběhy, která se v nich odehrávají příběhy, zažíváme v nich setkávání s obyvateli, která je obývají. Jsou nám blízká. Dalo by se říct, že v nějaké míře vnímáme i jejich Genia Loci.

Při tvůrčích aktivitách v krajině jsme se snažili respektovat krajinu. Místo tvorby měl výsledný výtvar vizuálně esteticky obohatit. V maximální možné míře jsme chtěli využít toho, co nám samotné místo v danou chvíli nabízí. To se netýká jen přírodních materiálů, ale též počasí, povětrnostních podmínek či struktury krajiny. Každé roční

období nabízí příroda jiný materiál, podněty a podmínky pro tvorbu. Aktivita jsou proto záměrně realizovány víceméně rovnoměrně v průběhu roku tak, abychom mohli pro tvorbu využít přírodní materiály, která na těchto místech nacházíme, v co nejrozmanitější šíři.

Realizované aktivity jsou postaveny na principu poznávání všemi smysly a prožitkovém učení, které u předškolních dětí dominují, a budou mít ze své povahy experimentální podobu. Samotné hlavní výtvarné aktivity využívají prvky land artu a jsou vždy inspirovány pozorováním daného aspektu cesty na konkrétních jevech či procesech probíhajících v přírodě v daném období v roce, na které jsou děti upozorněny. Aspekty cesty, které předškolní děti vnímají nejzřetelněji, jsou obvykle její tvar nebo vyjádření pohybu v prostoru. Jejich záměrem není s dětmi vytvořit umělecky hodnotný artefakt v přírodní krajině, mají spíše charakter explorační činnosti. V duchu didaktiky Z. Hosmana by samotná realizace by měla být výtvarnou hrou a experimentem, který by měl děti přivést ke kladení otázek, k prozkoumávání skutečností a nalézání souvislostí.⁴³

5.2 Realizace dílčích částí výtvarné řady

Tematická výtvarná řada byla realizována v Lesní mateřské škole Skřítek Pohádka ve Zvoli u Prahy. Školka má své zázemí v blízkosti lesa a tvoří ji jurta s přilehlou zahradou. Výtvarné aktivity byly realizovány v návaznosti na režim dne ve školce obvykle dopoledne při pobytu dětí v blízkém lese či na louce, která děti opakovaně navštěvují při dopoledních procházkách. U tematických celků nazvaných Sluneční hodiny a Adventní spirála realizace proběhla v zázemí zahrady školky, a to i z důvodu větší časové náročnosti, která přesahovala i do odpoledních aktivit. Jednotlivé tematické části byly realizovány rovnoměrně v průběhu celého roku v období 4/2018-3/2019. Školku v tomto období navštěvovalo celkem 20 dětí. Častost návštěv jednotlivých dětí byla různá, 2 až 5 dní/týdně. Kapacita školky byla 15 dětí/denně. Skupina dětí byla heterogenní ve věku 3-6 let. V roce 2017/18 tvořilo celkem 7 dětí skupinu předškoláků, v roce 2018/19 to byli 3 předškoláci. Počet děvčat mírně převyšoval počet chlapců.

⁴³ [Srov.] HOSMAN, Z. *Didaktický skicář: výtvarné činnosti ve výtvarné výchově*. České Budějovice: Pf JČU v Č.B., 2007. s. 20.

V rámci výtvarné řady bylo zrealizováno celkem 7 tematických částí (celků). Jejich hlavní činností jsou tvořivé venkovní výtvarné aktivity. Ty obvykle trvaly 20-30 min. Výjimkou je jeden výše zmíněný tematický celek Sluneční hodiny realizovaný v zahradě školky. U něj byla časová dotace 2krát 20-30 min.

Cesta je velmi široký námět pro koncipování tvořivých výtvarných činností. Jak bylo uvedeno v kap. 4 teoretické části, u dětí předškolního věku převládá názorné a intuitivní myšlení. To potvrdila i moje osobní zkušenost s dětmi předškolního věku v LMŠ Skřítek Pohádka. Při volné asociaci a při volném vizuálním ztvárnění k pojmu cesta v kresbě si často spontánně vybavily nebo ztvárnily obraz nějaké cesty, se kterou mají spojený nějaký zážitek a zahrnuje v sobě pohyb odněkud někam. Šlo např. o cestu v pojetí dobrodružné výpravy, či poznávací prázdninové cesty. Často si také vybavily nějakou viditelnou cestu v krajině v podobě, jak ji mají zažitou na základě svého smyslového vnímání. Vybavené cesty měly rozmanitou podobu: lesní stezka či pěšina v krajině nebo lidmi vybudovaná silnice či železnice sloužící jako dopravní cesta. Vzájemně se odlišovaly také tvarem. Některé cesty byly rovné nebo se různě klikatily či stáčely, a někam vedl, obvykle nahoru/dolů, dovnitř/ven, do středu/ na okraj, kolem nějakého zajímavého místa apod.

Tato práce dále ve své praktické části zaměřuje pozornost dětí zejména k cestám v krajině, které jsou pro děti dobře uchopitelné prostřednictvím smyslového poznávání. Zaměřuje se i na cesty, které se jim vybaví díky pohybu a s ním spojenému prožitému zážitku. Hlavní pozornost věnuje cestám, které lze vnímat až při důkladnějším pozorování jevů a procesů, které probíhají v krajině přírodního charakteru. Cestám, jejichž otisk v krajině nezanechávají lidé. K cestám a cestičkám, jejichž tvůrci jsou živočichové, od vysoké zvěře až po ty nejdrobnější z říše hmyzu, či rostliny, anebo je lze vnímat díky působení živlů.

Hlavní inspirací pro sběr nápadů k vytvoření konceptu této tematické výtvarné řady se pro mě staly toulky krajinou v okolí školky. Prvotní inspirace v podobě odhalení dalších podob cest přicházela při pozornějším pozorování jevů a procesů v přírodě. Důležité pro mě bylo také spojení s konkrétním místem, vnímání jeho osobité

atmosféry, či přírodních materiálů, které se v něm nacházely a bylo je možné využít. Pro mě osobně bylo také významné to, co se v něm odehrálo, a co jsem v něm prožila. Místo samotné často přineslo podnět pro vytvoření příběhu, se kterým se daná výtvarná aktivita propojila. Příběh se pak stal i nositelem tvůrčího záměru. Děti tvoří, aby pomohly příběh dovést k dobrému konci, aby jej nějak v sobě reflektovaly či zhmotnily.

Při realizaci bylo důležité i vhodné načasování. To bylo podmíněno mj. i vlivem počasí. Stávalo se, že realizace musela být odložena (např. protože nesvítilo slunce a nemohli jsme tím pádem pozorovat stín vybraných objektů apod.). Ze strany pedagoga jsou tedy pružnost, trpělivost a kombinace důsledné přípravy a improvizace na místě nutností. Projevuje se tu jakási symbióza, spolupráce člověka a přírody.

V každé hodině je kladen velký důraz na motivaci. Vhodnou motivací pro předškolní děti je příběh, který se stává nositelem tvůrčího záměru. Pro výtvarnou řadu, kterou propojuje společné téma cesty je důležitá taky návaznost jednotlivých tematických částí. Výukové jednotky fungují jako celek, ale mohou působit i samostatně. Každý tematický celek může být vhodně zakomponován do integrovaného tematického bloku v daném období v roce dle ŠVP. Pro přirozené vtáhnutí dětí do tématu a pro propojení dílčích částí byl vybrán malý průvodce, maňásek skřítek Pohádka, který dětem vždy ve dnech realizace každé dílčí části tematické výtvarné řady přinášel do ranního společného kruhu příběhy ze svých cest a toulek. Upozorňoval jimi děti na to, co pozoruhodného či důležitého se v jejich okolí právě děje. Zároveň děti postavil před úkol něco vyřešit nebo je žádal o pomoc prostřednictvím nějaké postavy z jím vyprávěného příběhu, a tak je hravou cestou vtáhl do děje a motivoval je k tomu, aby se zapojily do výtvarné či jiné tvořivé či badatelské aktivity a pomohly tak přivést příběh k dobrému konci.

Skřítek Pohádka, maňásek průvodce – foto z archivu LMŠ Skřítek Pohádka

Jednotlivá témata jsou pro účely této práce uspořádána v pořadí, v jakém byla s dětmi realizována v průběhu roku, tedy chronologicky. Výjimkou je téma první, které bylo ve dvou variantách realizováno na jaře a následně na podzim, kde byl příběh s hadím králem rozvinut v kontextu ročního období. Dříve než bude popsán průběh jednotlivých tematických částí bude rámcově naznačena obsahová struktura, do které je výtvarná řada zasazena.

U každé tematické části je uveden „*Popis*“ a „*Reflexe*“ každého dílčího tematického celku. *Popis* obsahuje informace, s jakou skupinou dětí a kdy činnost probíhala. Dále jsou v ní uvedeny *očekávané výstupy* v podobě získaných kompetencí, které jsou později v reflexi vyhodnoceny. Všechny tematické plány jsou navrženy tak, aby splňovaly požadavky RVP PV. Činnosti jsem navrhovala tak, aby v nich z hlediska tématu byly zastoupeny různé *aspekty cesty* a obsáhly tak téma v co největší šíři. Dále jsou zde uvedené *výtvarné prostředky (techniky, materiály a pomůcky)* k činnosti a stručný popis průběhu na sebe navazujících aktivit. Většinou samotné hlavní tvořivé výtvarné aktivitě předcházela úvod do tématu v rámci ranních aktivit v zázemí školky a obvykle i přímé či zprostředkované pozorování daného přírodního jevu či procesu, které tvořivá činnost následně měla ztvárnit. To je ukotveno v části *Inspirace pozorováním v přírodě*. *Realizace* je následně podrobně popsána, předchází jí části *Motivace* a *Formulace výtvarného úkolu*, a zakončuje *Uzavření a zhodnocení činnosti*.

Každý tematický celek je doplněn obrazovou dokumentací v podobě fotografií, které jsou součástí „Přílohy II“. Potom probíhaly navazující tematické aktivity, z nichž některé se podařilo zdokumentovat, jiné z organizačních důvodů vyfocené nejsou. Všechny činnosti s dětmi byly realizovány za pomoci jednoho z kolegů ze školky. S dětmi jsme se vždy vraceli zpátky „na místo činu“ a pozorovali jsme změny, které se s naším výtvorem udály působením přírodních procesů či zásahem člověka. *Reflexe* obsahuje vyhodnocení toho, jak se podařilo splnit očekávané výstupy, a zhodnocení průběhu celé akce.

5.2.1 Téma první: Probouzení hada na jaře a uspání hada na podzim

Popis:

Aspekt cesty: Cesta zevnitř ven (jaro) a zvenku dovnitř (podzim), tvar Klikatice

Inspirace pozorováním v přírodě: koryta řek a potoků, vlnění vodní hladiny, pohybující se had či ještěrka

Období v roce JARO: Duben

Téma JARO: Na Svatého Jiří vylézají hadi a štíři. Vše v přírodě ožívá, probouzí se ze zimního spánku.

Forma výtvarné aktivity: intermediální tvorba s prvky land art a happeningu

Typ výtvarné aktivity: výtvarná experimentace v prostoru, z části i výtvarné vyjádření imaginace (modelace-představy hada)

Očekávané výstupy:

- Děti vytvoří hada z přírodnin jako společné dílo
- Děti spolupracují ve skupině

Výtvarné prostředky: přírodniny, které nacházíme v lese – zejm. tlející listí, klacíky.

Motivace JARO:

Tvořivé aktivity ráno 8-8.45 hod:

- tvoření hadů (přírodniny navlékáme na drátek a vytvarujeme klikatici)
- Prohlížíme fotografie a povídáme si o hadech. Jak vypadají? Jak se pohybují? Jak se rozmnožují? Čím se živí? Svlékají kůži, rostou. Nemají srst. Jaké známe hady jménem? Nejčastější žijící u nás-užovka a zmije.

Ranní kruh 9-9.15 hod:

Do ranního kruhu zavítá Skřítek Pohádka. Upozorní nás, že v tomto čase-na Svatého Jiří vylézají ze svých děr hadi a štíři. Zeptá se, jaký tvar má had, když se plazí. Pak vyzve děti, aby klikatici namalovali klacíkem do země. Kde v přírodě můžeme klikatici ještě pozorovat? Pak vypráví o tom, jak vylézají hadi ze svých děr. Děje se to tak, že nejdříve se probouzí ze zimního spánku hadí král – ten je ze všech největší, a po něm pak všichni ostatní hadi. Jenomže se zdá, že letos zřejmě zaspal! Skřítek totiž objevil jeho díru v lese a spícího hadího krále se mu nepodařilo probudit.

Formulace výtvarného úkolu od skřítky Pohádky: „Děti, potřebuji vaši pomoc. Pojdte se mnou do lesa, ukážu Vám díru v zemi, ve které hadí král spí. Probudíme ho společně! Na místě vám řeknu, jak je to třeba udělat.“ V lese upřesní: „Probudíme ho tím, že poskládáme jeho obrovské tělo z listů tak, že bude z díry vylézat ven. Sám jsem moc zvědavý, jak bude hadí král velký.“

Realizace:

Aktivity se zúčastnilo 12 dětí. Časová dotace: 20 min

Po úvodní motivaci se přesouváme do lesa. Zopakujeme si, co je naším úkolem a pouštíme se do skupinové práce, tvorby hada z přírodnin. Průvodci jdou příkladem na začátku, po vtažení dětí je necháváme tvořit samostatně.

Pomáháme si přitom říkankou:

„Hadí králi, hadí králi,

Zima už je někde v dáli

Vylez z díry pěkně ven,

Slunce prohřálo už zem!“

(Zdroj: autorská tvorba)

Uzavření a zhodnocení činnosti:

Změříme hada krokováním a s pomocí metrového provázku.

V kruhu: Posíláme si mluvící hůl a odpovídáme na otázky: Co se Ti líbilo nejvíc? Co bys chtěl, aby proběhlo jinak?

Reflexe 1. tématu JARO:

Co se podařilo: Všechny děti se zapojili do tvoření. Vznikl had, který měřil zhruba 15 metrů.

Prostor/náměty pro zlepšení: Vzniklý had není dostatečně výrazný (málo kontrastní figura a pozadí).

Zhodnocení průběhu: Z hlediska zapojení dětí se aktivita podařila. Děti ji chtějí opakovat. Rádi se na místo vrací a zajímá je, jak se had proměňuje. Těší se, co přinese skřítek Pohádka (poutník) příště. Nejvíce děti bavilo metání listí „košťátky“ z větviček při tvorbě hada a měření hada krokováním. Zjišťujeme, že krokováním dospějeme z různým výsledkům, měření pomocí provázku je objektivnější.

Na tuto aktivitu navazujeme na podzim. Na stejném místě pomůžeme hadímu královi najít díru, do které se schová před zimou.

Období v roce: Listopad

Téma PODZIM: Zvířata v lese se ukládají k zimnímu spánku.

Motivace PODZIM:

Ranní kruh 9-9.15:

Skřítek Pohádka se ptá dětí, jestli si pamatují, jak jsme na jaře probouzeli hadího krále. Připomeneme si, co se dělo.

Formulace výtvarného úkolu od skřítky Pohádky: „Děti, prosím, pojdte se mnou do lesa, náš hadí král zase potřebuje naši pomoc. Zvířátka v lese už se touto dobou chystají k zimnímu spánku. A náš hadí král nemůže najít vhodnou díru, ve které by

přezimoval. Pojdte, pomůžeme mu ji najít tak, aby se do ní mohl schovat. Cestou ještě posbíráme žluté, zelené a červené listí do košíků a tašek, budeme ho potřebovat.“

V lese skřítek Pohádka děti vyzve, aby pro hada našli vhodnou díru a děti se pak od něj dozví:

„Hadí král se do ní bude moct schovat, až poskládáme jeho obrovské tělo z listí tak, že ho hlavou nasměrujeme do díry, kterou jsme pro něj našli.“

Realizace:

Aktivity se zúčastnilo 10 dětí. Časová dotace: 20 min

Realizace probíhá v podobném duchu jako na jaře při probouzení hadího krále. Rozdílem je, že barevné listí sbíráme do tašek a košíků už cestou, na místě realizace už více méně zhnědlo a zetlelo.

Pomáháme si přitom říkačkou:

„Zpátky do díry leze HAD,

V zimě bude v zemi spát.

Země ho svou náručí bude pěkně hřát,

Když bude venku vítr vát a sníh poletovat.“

(Zdroj: autorská tvorba)

Uzavření a zhodnocení činnosti: stejné jako 1.téma JARO

Reflexe 1. tématu PODZIM:

Co se podařilo: Z estetického hlediska se nám had podařil lépe. Barevně vyniknul na podloží.

Prostor/náměty pro zlepšení: Tuto aktivitu bylo potřeba lépe načasovat při plánování. Bohužel nám tentokrát nebylo nakloněno počasí. Došlo k náhlému výraznému ochlazení, na které se některé děti nestačily zadaptovat, chyběly i rukavice. Dvě holčičky byly kvůli zimě v nepohodě a poplakávaly. Proto jsme celou činnost ukončili rychleji a s větším zapojením učitelky, než bylo původně v plánu. Uzavření a zhodnocení činnosti jsme provedli až v zázemí v kruhu při čekání na výdej oběda.

Vlastní proces tvoření si většina z nás neužila, což se potvrdilo i z reakcí dětí. Společně aktivitu uzavíráme tím, že je skvělé, že jsme přes vlastní nepohodlí Hadovi přece jen pomohli, protože už byl nejvyšší čas – zima už o sobě dává vědět a had je teď díky nám v zemi v bezpečí.

Zhodnocení průběhu: Tuto lekci celkově hodnotím jako ne příliš vydařenou – proběhla v nesprávný čas. Sama jsem si realizaci příliš neužila, vnímala jsem děti, které nebyly ve fyzické a psychické pohodě. Stejně tak to ovlivnilo i ostatní děti, které se do činnosti nedokázaly úplně ponořit. Řešila jsem v sobě vnitřní konflikt – vědomí toho, že „poslední“ barevné listí, které jsme nasbírali, rychle zetlí, a pokud ho nepoužijeme hned, už nejspíš nebudeme mít příležitost tuto aktivitu uskutečnit. Na druhé straně tu byly děti v nepohodě, kterým bylo potřeba se věnovat primárně. Doufala jsem, že se mi je podaří namotivovat a rozpohybovat v činnosti, kterou by se zároveň i zahřáli. To se nakonec nepovedlo. Proces neplynul. Jako učitelka jsem ho cíleně urychlila tím, že jsem se pustila do realizace sama ve snaze aktivitu rychle dokončit, a ukončit utrpení dětí, kterým byla zima co nejdřív následným rychlým přesunem do zázemí.

5.2.2 Téma druhé: Levitující housenky

Popis:

Aspekt cesty: Cesta proces přemístění odněkud někam (za pomoci větru)

Inspirace pozorováním v přírodě: pohyb okřídlených semínek, pohyb listí, pozorování kouře, pohyb housenek na tenkých vláknech při foukání větru

Období v roce: Květen/červen

Téma: Pozorování housenek zavěšených na tenkých vláknech v lese

Forma výtvarné lekce: trojrozměrná tvorba – tvorba objektů a jejich instalace v prostoru lesa

Typ výtvarné lekce: výtvarná experimentace v prostoru, inspirovaná pozorováním skutečných housenek

Očekávané výstupy:

- Děti poznají ovčí rouno jako materiál
- Děti si vyzkouší techniku suchého plstění (jehličkou) a mokrého plstění

Výtvarné prostředky: ovčí rouno, plstící jehly, molitanové podložky, jemné nitě na zavěšení a jehla na šití s velkým okem na protažení nitě, teplá voda, mýdlo.

Motivace:

Ranní kruh 9-9.15 hod:

Skřítek Pohádka nám v ranním kruhu, který tentokrát probíhá přímo v lese, ukazuje drobnou zelenou housenku, kterou našel opodál. Ta nám vypráví, jak se houpala na tenkém vlákně zavěšeném na stromě, spolu s ní se na něm houpaly její sestřičky, bratříčkové a rodiče, jenže zafoukal silný vítr, který ji odnesl někam pryč a ona se jim dočista ztratila. A ani sama neví, v co se promění, až dospěje.

Formulace výtvarného úkolu od skřítky Pohádky: „Děti, housenka se cítí sama, pojďme ji pomoci vytvořit rodinu. Pojďte, ukážeme si, jak to můžeme udělat.“

Realizace:

Aktivity se zúčastnilo 13 dětí. Časová dotace: 30 min

Děti se seznamují s ovčím rounem jako materiálem. Bereme si ho do rukou ohmatáme (jaké je? Drsné/jemné, tvrdé/měkké apod. Připomíná nám něco, co už známe?). Ukážeme si, jak oddělit jednotlivá vlákna od sebe, kolik materiálu budeme asi potřebovat, když budeme chtít uplstit housenku malou či větší. Ukážeme si, jak se drží plstící jehla a jak se s ní plstí.

Každé dítě dostane plstící jehlu a molitanovou podložku, vybere si materiál. Vytvaruje rukama základní tvar housenky. Plstící jehlou zpevňuje a formuje housenku do potřebného tvaru (suché plstění). Poté ji namočí do teplé mýdlové vody a dotvaruje do konečné podoby a potřebné pevnosti válením v dlaních (mokré plstění). Učitelka dbá zejména na bezpečnost při práci a koriguje držení a pohyby (nahoru a dolů) jehlou u dětí, u kterých je to potřeba. Pomáhá dětem navléknout do jehly nit a zauzlovat nitě na

zavěšení. Děti si připraví housenky na zavěšení a společně vyberou strom, na který housenky rozmístí. Tam, kde je potřeba, pomáhá učitelka při zavěšování housenek – každé dítě ukáže, kam chce svou housenku umístit.

Uzavření a zhodnocení činnosti:

Povídáme si o tom, v co by se mohla naše housenka proměnit, až dospěje. Může z ní vzniknout motýlek či brouček

Díky klíči motýlů a brouků zjišťujeme, že naše drobná zelená housenka bude zřejmě píďalka podzimní, a větší černé chlupaté housenky, které nacházíme na zemi, budou patřit k druhu baboček, nejbližší mají svou podobou babočky paví oko.

Ukážeme si na krátkém videu⁴⁴ proces proměny posledního stadia housenky babočky paví oko v kuklu tak, aby si děti dokázaly živě představit to, co jsme v přírodě zatím neměli příležitost pozorovat na vlastní oči. Také si prozrazujeme, k čemu vlastně ty druhy housenek, které produkují jemná vlákna, svá vlákna využívají. Dozvídáme se, že se po nich spouští z listů stromů na zem, někdy se právě díky nim i za pomoci větru přemísťují dál. A pak se obvykle v zemi či dutinách stromů některé housenky do svých vláken zabalí tak, aby byly chráněné, a zakuklí se.

Ukotvíme říkankou:

„Na tenkém vlákně housenka se houpe

Když zaprší, deštík ji koupe.

Vítr ji odnáší – koukej, poletuje právě!

A pak se zabydlí ve stromě či v trávě.

V tichém koutku vyčaruje dlouhatánskou nit,

peřinku z ní vytvoří si, v kuklu se chce proměnit.“

(zdroj: autorská tvorba)

⁴⁴ Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=dBhzlFhO3k>

Reflexe 2. tématu:

Co se podařilo: Účast dětí je velká. Všechny si dobře osvojily techniku suchého plstění a vytvořily si minimálně jednu housenku. Nikdo se při práci nezranil. Instalace na stromě se z estetického hlediska podařila.

Prostor/náměty pro zlepšení: V rámci přípravy/realizace bude příště lépe plstící podložky rozmístit na deku, aby se do ovčího rouna nezamotávali lístky a drobné větvičky. Bude lépe se vybavit více barevnými variantami, protože i ve skutečnosti existuje celá barevná škála roztodivných druhů housenek.

Zhodnocení průběhu: Tuto lekci celkově hodnotím jako velmi vydařenou z hlediska zapojení, soustředěného zájmu dětí, který doprovázel plstění housenek, i jejich originálního ztvárnění.

5.2.3. *Téma třetí: Sluneční hodiny*

Popis:

Aspekt cesty: Cesta pohybu stínu v čase záznamem do prostoru

Inspirace pozorováním v přírodě:

Období v roce: Červen

Téma: Pozorování pohybu stínu kmínku jablůňky v průběhu dne a tvorba slunečních hodin

Forma výtvarné lekce: trojrozměrná (prostorová) tvorba – tvorba objektu z přírodnin

Typ výtvarné lekce: výtvarná experimentace v prostoru, na základě pozorování a zaznamenávání dopadu stínu v přesně daných časových intervalech

Očekávané výstupy:

- Děti vytvoří funkční sluneční hodiny a vyzdobí je přírodninami
- Děti spolupracují při tvorbě společného díla
- Děti si uvědomují, že různé objekty vrhají stín při dopadu světla na zem

- Předškoláci vnímají souvislost mezi pohybem zeměkoule kolem své osy, který se jeví jako pohyb slunce po obloze v průběhu dne, a pohybem dopadajícího stínu kmenu jabloně na slunečních hodinách a dokáží s jejich pomocí určit čas
- Děti vnímají rytmus dne prostřednictvím opakujících se aktivit ve stejném čase v průběhu dne

Výtvarné prostředky: přírodniny – kameny, šišky, makovice, jemný písek, klacíky, zahradnické nůžky, sítko, nálevky, temperové barvy

Pomůcky: špagát, budík, rýč, hrabě

Motivace:

Ranní kruh 9-9.20 hod: Skřítek Pohádka nás vítá v ranním kruhu a vítá taky slunce na modré obloze. Nabádá nás, abychom si všimli, že různé objekty v zahradě vrhají stín. Poté společně obestoupíme jablůňku, kterou jsme loni zasadili. U ní už je průvodcem zaznamenáno, kam vrhal její drobný kmen stín v 8 hod, kdy začíná provoz ve školce. Zároveň vidíme, kam se stín stačil posunout za hodinu. Děti jsou vyzvány k tomu, aby odhadly, kam se přemístí v poledne, v čase oběda. Každé dítě zaznamená svůj odhad klacíkem.

Skřítek nám vysvětlí, že když budeme pravidelně každou celou hodinu zaznamenávat, kam dopadá stín kmene jablůňky, podaří se nám tak vytvořit sluneční hodiny, které ukazují aktuální čas. Jako ukazatele každé celé hodiny poslouží ploché kameny, které označíme čísly 8-16 a rozmístíme je po obvodu kruhu ve vzdálenosti zhruba 1 metru od kmene jablůňky. Proto, aby hodiny i pěkně vypadaly, bude dobré kolem jablůňky vytrhat plevel a okopat zeminu kolem ní. Hodiny pak vyzdobíme přírodninami.

Formulace výtvarného úkolu skřítkem Pohádkou:

„Pojďte, vytvoříme společně kolem jablůňky sluneční hodiny.“

Realizace:

Aktivity se zúčastnilo 11 dětí. Časová dotace: 1.den - 30 min (souběžně na dvou stanovištích malování čísel na kamenech i vyčištění prostoru kolem jablůňky), plus

průběžně každou celou hodinu usazení kamene v místě dopadajícího stínu do vznikajících hodin, 2.den - 20 min

1.den:

Připravujeme terén kolem jablůňky. Vytyčíme si pomocí provázku, který přivážeme na kmínek jablůňky, kruh o poloměru 1 metr. V tomto prostoru vytrháme plevel, okopeme půdu, zarovnáme hráběmi zeminu. Přitom zjistíme, že v zemi pod jablůňkou mají mraveniště drobní rezaví mravenci – tak chvíli pozorujeme jejich hemžení. Náš zásah je stál hodně práce, než si zase mraveniště dali do pořádku. Vybereme vhodné ploché kameny a děti na ně temperovými barvami namalují podle předlohy na papírových kartičkách čísla 8 až 16. Kameny poslouží jako ukazatele času. Natahujeme si budík, který nám každou celou hodinu zazvoní. Pro nás je to vždy signál, že teď je třeba umístit kámen s odpovídajícím číslem na místo dopadu stínu kmene jablůňky. Tak postupně vytvoříme sluneční hodiny.

2.den:

V rámci dopoledních aktivit vyzdobíme sluneční hodiny přírodninami a ukazujeme si na nich v průběhu dne, kolik hodin ukazují.

Uzavření a zhodnocení činnosti:

V kruhu se vracíme k realizaci otázkami: Co jsme se dozvěděli nového? Co nás bavilo/ co ne?

Zjištění: Když svítí slunce, lze na zemi pozorovat stín, který vrhají jednotlivé objekty. Jednotlivé dílky, které představují celé hodiny, nejsou od sebe stejně vzdáleny na slunečních hodinách, na rozdíl od běžných hodin s ručičkami. Stín se neposouvá rovnoměrně v průběhu dne.

Reflexe 3. tématu:

Co se podařilo: Vytvořili jsme funkční sluneční hodiny, které vypadají na pohled pěkně a vytvořily zajímavý prvek v naší zahradě, o který děti jevíli zájem až do letních prázdnin.

Prostor/náměty pro zlepšení: Z hlediska realizace šlo o náročný a rozsáhlý projekt. Je nutné zapojit 3 dospělé. Dva pro jednotlivé stanoviště, jednoho jako dohled dětí, které se v danou chvíli věnují své volné hře. Důležité je také dobře děti informovat o průběhu celého projektu předem a rozdělit je do skupin pro jednotlivé úlohy.

Zhodnocení průběhu: Tuto lekci celkově hodnotím jako velmi vydařenou z hlediska aktivity i spolupráce dětí. Děti celý proces tvoření slunečních hodin bavil. Všechny se spontánně zapojily se větší či menší mírou alespoň do některé z dílčích činností.

5.2.4. Téma čtvrté: Pavoučí síť

Popis:

Aspekt cesty: cesta_ze středu, tvar Spirála

Inspirace pozorováním v přírodě: hlemýždí ulita, stočený had, víry v potoce, uschlé listy na lučních travinách, nerozvinutý list kapradí, pavoučí síť

Období v roce: říjen

Téma: Pozorování a tvorba pavoučí spirálové sítě

Forma výtvarné lekce: trojrozměrná (prostorová) tvorba – tvorba objektu z přírodnin

Typ výtvarné lekce: výtvarná experimentace v prostoru, na základě pozorování zdokumentovaného skutečného procesu spřádání pavoučí sítě

Očekávané výstupy:

- Děti si za asistence učitele aspoň z části vyplete vlastní pavučinu
- Děti dodržují opakující se vzorec a stejný směr při vyplétání pavučiny

Výtvarné prostředky: barevné vlněné příze, klacíky

Motivace:

Ranní kruh 9-9.20 hod:

Skřítek Pohádka nám v ranním kruhu ukazuje na fotografiích různé druhy pavouků s jejich pavučinami. Ptá se nás: Když se podíváme na pavouky na obrázcích – co mají společného? Co už vy sami o pavoucích víte? K čemu slouží pavoukům sítě, jaký mají tvar?

Pustíme si krátký videozáznam⁴⁵ pavouka Křižáka velkého v akci při spřádání pavučiny. Vysvětlíme si, že pavučina je vlastně stopou/záznamem toho, kudy vedla jeho cesta.

Formulace výtvarného úkolu skřítkem Pohádkou: „Pojďme se stát na chvíli pavoučky a vytvořme si každý svoji pavučinku. Ukážu vám, co k tomu budeme potřebovat a jak se to dělá.“

Realizace:

Aktivity se zúčastnilo 12 dětí. Časová dotace: 30 min

Začínáme sběrem klacíků. Za asistence učitelky je svážeme (vždy tři k sobě) v místě společného středu a následně v nich vyplétáme pavučiny z provázků.

Pomáháme si přitom básničkou, pokud zrovna nevyplétáme, doprovázíme ji pohyby:

„Souká souká pavouk sítě, (zkřížíme palce obou rukou, jedna dlaň se otáčí nahoru a druhá dolů)

Souká souká celkem hbitě. (postupně zrychlujeme pohyb rukou)

Musí si on pospíšit,

Aby hodně mušek chyt.“

„TLESK!“ (Tleskneme rukama – napodobujeme, že chytáme mouchy.)

„Je tam?“ (Poslechneme ouškem a bzučíme „BZZZZ“). Ano, je.

„A co udělá pavouček teď?“ „HAM!“

(inspirace básní Dagmar Veselé-Pavouk)

zdroj: <https://clanky.rvp.cz/clanek/s/P/12555/BACKURKY-Z-MECHU.html/>

⁴⁵ Dostupné z:

<https://www.youtube.com/watch?v=K7fbu65IXIA&index=5&list=PLOfbxl9IUbwobm0ckVisxIHxCyI5kllhb>

Uzavření a vyhodnocení činnosti:

Společná instalace pavučin: Děti vyberou strom, na který pavučinky zavěsí.

Děti sami spontánně rozvinou činnost tím, že začnou tvořit společnou obří pavučinu tím, že provázky omotávají a propojují přilehlé stromy. A jelikož se učitelka stává mouchou, která se do ní zamotá, je to pro ně ještě větší legrace.

Následuje společný úklid, aby se nám do velké pavučiny nezamotala omylem jiná zvířátka.

Reflexe 4. tématu:

Co se podařilo: Děti sami rozvinuly aktivitu a přišly spontánně s nápadem vytvoření velké pavučiny z provázků kolem stromů, který i zrealizovaly. Velký úspěch sklídila říkanka s pohybovou ilustrací.

Prostor/náměty pro zlepšení: Vyplétání pavučin z klacíků vyžaduje u mladších dětí asistenci učitelky, je vhodnější zvolit příze s tlustšími vlákny pro jednodušší manipulaci. Je třeba lépe namotivovat děti k úklidu, zapojilo se jich jen pár.

Zhodnocení průběhu: Tuto lekci hodnotím jako celkově velmi zdařilou. Většina dětí si pavučinu za asistence učitele vytvořila. Děti projevily trpělivost, zručnost i pečlivost. Při vyplétání pavučiny se všem předškolákům dařilo dodržovat opakující se vzor, všechny děti dokázaly vyplést pavučinu v jednom směru. Děti si tvoření pavučin užily, nejvíc nadšení projevily ve hře, kdy se pokoušeli lapit mouchu do společné velké pavučiny. Děti se rády vracely k říkance a v lese si opakovaně vzpomněly na to, jak vytvářely velkou pavučinu a projevily zájem znovu tuto aktivitu hrát.

5.2.5 Téma páté: Bludiště ve sněhu jako prostor pro hru

Popis:

Aspekt cesty: cesta jako bludiště

Inspirace pozorováním v přírodě: chodbičky červotočů v kůře, stopy zvěře v blátě/ve sněhu, které vytváří spleti cest, stopy bruslařů na ledě.

Období v roce: Prosinec

Téma: Tvorba bludiště ve sněhu, které se stane prostorem pro hru

Forma výtvarné aktivity: intermediální akce s prvky land artu

Typ výtvarné aktivity: výtvarná experimentace

Očekávané výstupy:

- Děti prokáží spolupráci při vytvoření bludiště
- Děti najdou cestu v bludišti a prokáží, že se dokáží zorientovat v prostoru
- Děti dodržují pravidla hry

Výtvarné prostředky: sníh, šišky a jablka

Motivace:

Ranní kruh 9-9.15 hod: Skřítek Pohádka nás vyzve, abychom pro zvířátka vyšlapali cesty v hlubokém sněhu směřující ke krmelci.

Formulace výtvarného úkolu skřítkem Pohádkou: „Děti, pojdte, pomůžeme zvířátkům vyšlapat v hlubokém sněhu cestičky, které povedou ke krmelci.“

Realizace:

Aktivity se zúčastnilo 7 dětí. Časová dotace: 30 min

Průvodce a děti, které se chtějí zapojit, vyšlapou bludiště ve sněhu. Připraví tak prostor pro hru pro ostatní.

Uzavření a vyhodnocení činnosti:

Děti pak prochází bludištěm a při tom plní úkoly. Při hrách platí pravidlo: v bludišti chodíme pouze po vyšlapané cestě.

Varianta 1: Rozmístíme jablíčka a šišky – úkol: co nejrychleji posbírat určitý počet a přinést je na určené místo v bludišti

Varianta 2: Jeden si stoupne na vybrané místo v bludišti a ostatní k němu hledají cestu.

Varianta 3: Více dětí se pohybuje v bludišti v různých směrech – nastavíme pravidlo, když se potkáme, jak se vyhneme (pozdravíme se, podáme si ruku)

Reflexe 5. tématu:

Co se podařilo: Hry v labyrintu děti moc bavily.

Prostor/náměty pro zlepšení: Při vyšlapávání labyrintu byla menší účast dětí, je potřeba je lépe namotivovat.

Zhodnocení průběhu: Tuto lekci hodnotím jako zdařilou. Děti se zapojily s nadšením do her ve vzniklém bludišti. Prokázaly, že dokáží spolupracovat i dodržovat pravidla. Při plnění úkolů demonstrovaly i dobrou orientaci v prostoru.

5.2.6 Lekce šestá: Volné tvoření na téma Cesta - viz. ledová cesta

Popis:

Aspekty cesty: Když se řekne cesta, jaká bude?

Inspirováno pozorováním v přírodě: jakékoliv cesty

Období v roce: Leden

Téma: Zkoumání ledu a volné tvoření na téma cesta

Forma výtvarné aktivity: trojrozměrná tvorba - land art

Typ výtvarné aktivity: výtvarná experimentace

Očekávané výstupy:

- Děti vytvoří svou vlastní originální cestu a tím prokáží, že umí uplatnit svou kreativitu a představivost.
- Děti dokáží popsat některé vlastnosti ledu.
- Děti spolupracují při tvorbě společného díla.

Výtvarné prostředky: kusy ledu ze zamrzlých kaluží

Motivace: Zmrzla voda v kalužích, děti svádí nejen ke klouzání, ale i k rozbíjení ledů – pomáhají si kameny, klacky, nohama... Vzniká spontánní nápad využít rozlámané ledy na vytvoření cesty.

Ranní kruh 9-9.15 hod:

Formulace výtvarného zadání skřítkem Pohádkou: „Máme tu krásný materiál-různě velké a vytvarované kusy ledu. Pojdte, zkusíme z nich vytvořit společně cestu. Jak bude vypadat a co to bude za cestu, je jen na vás.“

Realizace:

Aktivity se zúčastnilo 10 dětí. Časová dotace: 30 min

Začínáme rozbíjením a sběrem kusu ledů. Děti se samy dohodnou, jakou cestu z nich vytvoří. Vzniká železnice pro vláčky.

Uzavření a vyhodnocení činnosti:

Děti samy spontánně rozvinou činnost hrou na mašinky v prostoru vzniklé ledové cesty.

Reflexe 6. tématu:

Co se podařilo: Děti samy rozvinuly aktivitu a přišly spontánně s nápadem vytvoření velké oválné železnice. Velký úspěch sklídila hra na mašinky, kterou si samy vymyslely včetně pravidel.

Prostor/náměty pro zlepšení: Náhradní rukavice pro všechny s sebou.

Zhodnocení průběhu:

Tuto lekci hodnotím jako celkově velmi zdařilou. Nápad pro tuto aktivitu vznikl spontánně, na místě. Impulzem byly samy děti, které začaly rozbíjet v kalužích ledy. O to větší mám radost z toho, jak se podařila realizace, která proběhla v režii dětí samotných, prakticky bez jakéhokoliv zásahu učitele. Děti si tvoření cesty užily, nejvíc nadšení projevily ve hře, kterou si samy vymyslely. Z hlediska zapojení dětí, legrace, a prokázané spolupráce se aktivita velmi podařila.

5.2.7 Téma sedmé: Krtčí chodbičky

Aspekt cesty: Cesta jako spojnice, dobrodružná stezka

Inspirace pozorováním v přírodě: cesty v krajině a jejich křižovatky (spojení)

Období v roce: Březen

Téma: Pozorujeme krtince a pomocí přírodních materiálů zviditelníme chodbičky pod zemí, které je spojují.

Forma výtvarné lekce: trojrozměrná (prostorová) tvorba – land art

Typ výtvarné lekce: výtvarná experimentace v prostoru

Očekávané výstupy:

- Děti uplatní svou představivost a propojí krtince na louce pomocí na místě dostupných přírodních materiálů a tím zviditelní cesty krtka pod zemí.
- Při realizaci aktivity prokáží orientaci v prostoru, spolupráci a vytrvalost.
- Nabídnou pomoc a projeví důvěru druhému při aktivitě ve dvojicích.

Výtvarné prostředky: rákos, proutky, sněhové koule

Pomůcky: nůžky, šátek

Motivace:

Ranní kruh 9-9.15 hod: Skřítek Pohádka nám v ranním kruhu prozradí, že se na louce zabydleli krtci. Ptá se, podle čeho je najdeme? Nabídne nám, že nás tam zavede.

Formulace výtvarného úkolu skřítkem Pohádkou na místě: „Podívejte, tady je krtinců! Kudy, myslíte, že vedou cestičky pod zemí, které je spojují? Dokázaly byste je zviditelnit na povrchu pomocí přírodnin, které tu v okolí najdeme?“

Realizace:

Aktivity se zúčastnilo 5 dětí. Časová náročnost: 30 min

Začínáme sběrem přírodních materiálů, kterými pak zvýrazníme chodby/cesty v podzemí, které spojují jednotlivé krtince. Pro stříhání suchého rákosu mají děti k dispozici nůžky. Vytváříme jimi spojnice mezi krtinci.

Pomáháme si přitom básničkou:

„Krtku, krtku náš, hromádky děláš.

Na zemi je vidíme, podle nich Tě najdeme.

Krtku, krtku náš, chodbičky děláš.

Pěkně pod zemí, tam jsou spojený.“

(zdroj: autorská tvorba)

Uzavření a vyhodnocení lekce:

Skřítek Pohádka vyzve děti. „Pojďme se stát na chvíli krtky, kteří nevidí.“

Děti vytvoří dvojice. Jeden dostane šátek přes oči a stane se krtkem, který je slepý. Drží se za ruku a druhý ho povede po vytvořených cestách mezi krtinci za skřítkem Pohádkou na návštěvu. Skřítko mezitím některé z dětí posadí na krtinec, který vybere.

Reflexe 7. tématu:

Co se podařilo: Velký úspěch sklidila říkanka, kterou jsme pak i zhudebnili. Děti i cesta poslepu ve dvojicích jako aktivita, která navázala na tvoření cest, které propojily krtince.

Prostor/náměty pro zlepšení: lépe namotivovat děti k tvořivé aktivitě, zapojilo se jich asi polovina. Většina si pak prošla cestu ve dvojicích poslepu.

Tuto lekci hodnotím jako zdařilou. Děti se vrací k říkance a na louku se rády vrací, aby viděly, jak se krtince a cesty, které vytvořily, mění.

5.3 Zhodnocení realizace celé výtvarné řady

Podařilo se vytvořit funkční koncept výtvarné řady s tematikou cesty. Je složen ze 7 dílčích tematických celků. Hlavní činností každé části je tvořivá výtvarná aktivita, která má povahu výtvarné experimentace v podobě intermediální akce nebo trojrozměrné prostorové tvorby, a je inspirovaná prvky land artu, příp. happeningu. Děti vzniklé dílo často samy spontánně integrují do své volné hry.

Při realizaci děti získávaly nové poznatky, dovednosti, a především si postupně díky přímému kontaktu s přírodními materiály a zážitkům prožitým v přírodě vytvářejí pozitivní vztah k přírodě.

Realizaci jednotlivých tematických částí hodnotím pozitivně. Děti byly zvědavé a zapálené pro věc. Bylo na nich vidět, že je aktivity baví a že mají radost z tvoření něčeho neobvyklého. Ukázalo se, že postava skřítky Pohádky, který propojuje jednotlivé části a hravou přirozenou děti vtahuje do akce obvykle prostřednictvím jednoduchého příběhu, zafungovala velmi dobře. Děti s ním komunikují a těší se, že se s nimi podělí o své další objevy a příběhy z jeho toulek přírodou. Každou realizaci jsem se pokoušela zhodnotit v reflexi. Hodnotila jsem jak naplnění očekávaných výstupů, tak celkový dojem z procesu realizace, který na mě každá jednotlivá tematická část udělala. Zmínila jsem také vyvstalé problémy nebo nenaplněné očekávání.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem si stanovila za cíl zakomponovat tematiku cesty do výtvarných tvořivých činností, které mohou být realizovány ve venkovním prostředí s dětmi v mateřské škole. Mým záměrem je pak bylo uspořádat do ucelené tematické výtvarné řady, která měla děti rozvíjet primárně v environmentální oblasti. Ta je v RVP PV zařazena do vzdělávací oblasti Dítě a svět. To se podařilo. Tematická výtvarná řada dostala v souladu s vybraným námětem název „Cesta“.

Při vytváření jejího konceptu se pro mě stalo nosným pilířem teoretické prostudování problematiky tématu cesty a jejích aspektů, specifických charakteristik poznávacích procesů dětí předškolního věku a také sonda do výtvarných děl představitelů krajinomalby a nových uměleckých směrů 19. a 20. století, ve kterých se námět cesty v různých podobách ztvárňuje. Při bližším studiu land artové tvorby v evropském pojetí jsem zjistila, že má s environmentální tvorbou mnoho společného. Tvorba z přírodních materiálů umožňuje specifický kontakt s přírodou, má nižší ekologickou stopu a je estetičtější. To mě přivedlo k myšlence využít ji jako vhodného nástroje pro naplnění vzdělávacích cílů v RVP PV v environmentální oblasti. Land art navíc patří v předškolním vzdělávání mezi méně využívané výtvarné vyjadřovací prostředky. Zřejmě proto, že land artové aktivity jsou náročnější na čas, prostor i přípravu pedagoga a nejsou dostatečně metodologicky popsány v kontextu předškolní edukace. Navíc bohužel děti v mnohých školkách tráví málo času venku. Touha to změnit byla dalším důvodem, proč jsem se rozhodla zakomponovat právě land artové prvky do koncepce výtvarných aktivit, a proč tyto aktivity zároveň realizovat v exteriéru.

Při plánování výtvarných činností mi velmi pomohlo rozčlenění tématu cesty na jednotlivé aspekty. Mohla jsem se tak lépe soustředit na to, abych celkově obsáhla co nejvíce oblastí tématu cesty a aby činnosti nebyly monotematické. Výtvarné činnosti obvykle navazovaly na pozorování nějakého jevu či procesu v přírodě v daném ročním období a ztvárňovaly vybraný aspekt cesty jako námětu, který je pro děti dobře uchopitelný. Obvykle šlo o zachycení jejího tvaru či záznam pohybu.

Celá výtvarná řada Cesta byla vytvořena jako integrovaný tematický blok a činnosti v ní byly koncipovány tak, aby děti rozvíjely ve všech kompetencích: k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, i činností a občanské. Jednotlivé témata propojuje postava maňáska skřítky Pohádky, poutníka, který se toulá přírodou, a upoutává pozornost dětí k procesům, jevům, které se v daném ročním období dají v přírodě pozorovat. Zároveň děti vtahuje do svých příběhů a vyprávění, a tak je přirozenou hravou cestou motivuje k tvořivým činnostem.

Při realizaci se potvrdilo, že pro předškolní děti je tvorba v krajině s prvky land artu vhodná a vede k naplnění vzdělávacích cílů v environmentální oblasti. Byla pro ně zábavná a přinesla jim originální a smyslový prožitek z přírody, formovala je ve vztahu k přírodě a konkrétnímu místu, a také vedla k poznávání přírody. Byla i přiměřená jejich úrovni kognitivních procesů. Tím, že je zaměřená na prožitek (a ne na výsledek) a pracuje s reálným a hmatatelným světem, představovala pro ně přirozený proces učení. Většina činností představovala skupinovou práci a podnítila děti ke vzájemné spolupráci a interakci. Díky charakteru výtvarných aktivit se děti učily základy estetického vnímání a byly vedeny hledání originálních cest ztvárnění tématu a experimentování, a i k posilování kreativity. Díky pohybu venku takřka za každého počasí se rozvíjela jejich tělesná i psychická odolnost a učily se překonávat překážky, zvládat dílčí neúspěch a přirozeně se rozvíjely i motoricky.

Moc mě potěší, pokud se tato práce stane inspirací pro učitele v mateřských školách při realizaci obdobných výtvarných aktivit ve venkovním prostředí. Zároveň je mým přáním, aby se stala impulsem pro to, přesunout aspoň některé tvořivé činnosti v mateřských školkách z interiéru tříd ven, do přírody. Děti přímý kontakt s přírodou potřebují. Mě cesta při zpracování této práce upevnila ve vnitřním přesvědčení, že realizovat výtvarné aktivity s předškolními dětmi, venku, v přírodě, je smysluplné, a to jak v kontextu reflektování přirozených potřeb předškolních dětí, tak i z hlediska naplnění vzdělávacích cílů dle RVP PV. Mě osobně to navíc přineslo i vnitřní naplnění a novou chuť toto či jiné téma v rámci vzdělávací nabídky ve výtvarných činnostech v exteriéru rozvíjet.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

CÍLEK, Václav. *Mrtvá kočka: Sbíрка zenových říkadel, básniček a překážek*. Vyd. 1. Praha: Dokořán, 2007, 13 s. ISBN 978-80-7363-118-5.

FIŠER, Zbyněk, Vladimír HAVLÍK a Radek HORÁČEK. *Slovem, akcí, obrazem: příspěvek k interdisciplinarní tvůrčího procesu*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, 105 s. 978-80-210-5389-2

HAVLÍK, Vladimír, Radek HORÁČEK a Igor ZHOŘ, I. *Akční tvorba*. Olomouc: Pf UP v Olomouci, 1991, 17 s. ISBN 80-7067-074-6.

HEJTMÁNKOVÁ, Tereza, Michaela HŮRKOVÁ, Alžběta TROJANOVÁ a Marcela VESELÁ. *Do krajiny za land-artem. Praktické využití land artu pro pedagogy a lektory environmentální výchovy*. Středisko ekologické výchovy a etiky Rýchory-SEVER, Brontosaurus Krkonoše, 2013, 37-39 s. ISBN 978-80-86838-45-8.

HOSMAN, Zdeněk. *Didaktický skicář: výtvarné činnosti ve výtvarné výchově*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská Univerzita v českých Budějovicích., 2007, 79 s. ISBN 978-80-7394-001-0.

LAILACH, Michael. *Land art*. Koln: Taschen GmbH, 2007, 44-46,70, 88-90 s. ISBN 978-382-2856-130.

LEBLOVÁ, Eliška. *Environmentální výchova v mateřské škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012, 19-20 s. ISBN 978-80-262-0094-9.

LHOTOVÁ, Marie a Evžen PEROUT. *Arteterapie v souvislostech*. Praha: Portál, 2018, 199 s. ISBN 978-80-262-1272-0.

LÖW, Jiří a Igor MÍCHAL. *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003, 16-19 s. ISBN 80-86386-27-9.

MOOR, Robert. *On trails*. New York: Simon & Schuster, 2016, 2 s. ISBN 978-147-6739-236.

NORBERG-SCHULZ, CH. *Genius Loci (K fenomenologii architektury)*, Vyd. 2. Praha: Dokořán, 2010, 18 s. ISBN 978-80-7363-303-5.

SCHMELZOVÁ, Radoslava, Dagmar ŠUBRTOVÁ a Radek MIKULÁŠ. *Současná umělecká díla v krajině*. Praha: Academia, 2014, Průvodce (Academia). 13-14 s. ISBN 978-80-200-2275-2.

SRP, Karel. *Minimal & Earth & Concept Art*. 1. vyd. Praha: Jazzpetit, 1982, 608 s.

ŠEBESTA, Ondřej *Santiago de Compostela portugalskou cestou*. Praha: Epoque, 2017, 48 s. ISBN 978-80-7557-057-4.

ŠMEJKAL, František, Jiří ŠEVČÍK, Pavlína MORGANOVÁ a Dagmar DUŠKOVÁ. *České umění 1938-1989: programy, kritické texty, dokumenty*. Praha: Academia, 2001, 20-21 s. ISBN:80-200-0930-2.

THOREAU, Henry David. *Walden, aneb, Život v lesích*. Vyd. 6., V tomto překladu 2. Praha: Paseka, 2006, 158 s. ISBN 80-7185-671-1.

TROJANOVÁ, Alžběta. *Možnosti využití land artu ve výuce*. Geografické rozhledy, 2009, 18 (4), 20 s. ISSN 1210-3004.

UŽDIL, Jaromír a Emília ŠAŠINKOVÁ. *Výtvarná výchova v předškolním věku*. Vyd. 3. Praha: SPN, 1983, 10 s. ISBN 14-032-83.

VALENTA, Josef. *Scénologie krajiny*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství KANT, 2008, 196-7 s. ISBN 978-80-86970-68-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2017, 177-8, 194 s. ISBN 978-80-246-2153-1.

VOSTRADOVSKÁ Helena a kolektiv autorů. *Děti, aby byly a žily*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2005, 9-10 s. ISBN 80-7212-382-3.

ZIBURA, Ladislav. *40 dní pěšky do Jeruzaléma. O pouti bez cukrové vaty*. Vyd. 1. Brno: Bizbooks, 2015, 8 s. ISBN 978-80-265-0427-6.

ZICH, Otakar. *Estetika dramatického umění*. Vyd. 1. Praha: Akademie múzických umění, 2018, 40 s. ISBN 978-80-7331-482-8.

Filmy, videa a televizní vysílání:

Rivers and Tides [film]. Directed by Thomas Riedelsheimer. 2001.

Putování starými cestami [film]. Režie: Ljuba Václavová. 2005. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10087918347-putovani-starymi-cestami/>

Online zdroje:

Cesta. In: *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. 2011. [cit. 06.02.2019]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=cesta&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

Krajinomalba. In: *Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online]: datum poslední revize 8.10. 2015 [cit. 2015-11-11]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Krajinomalba>

Richard Long. In: *Artmuseum* [online]. [cit. 2016-11-25]. Dostupné z: http://www.artmuseum.cz/umelec.php?art_id=1372

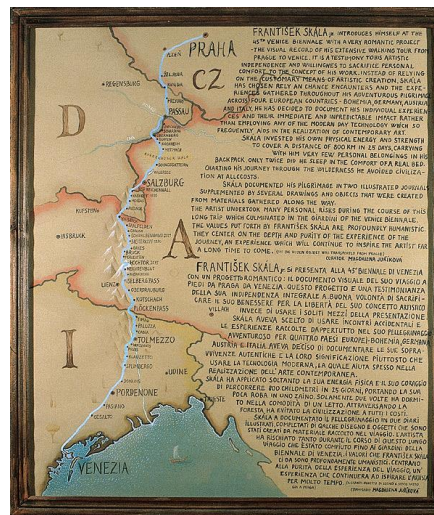
ZEMÁNEK, Jiří. *Chůze, cesta, stopy. Sedmá generace* [online]. 2004 [cit.2006-02-12]. Dostupné z: <https://www.sedmagerace.cz/chuze-cesta-stopy/>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Ukázky výtvarných děl k tematice cesta

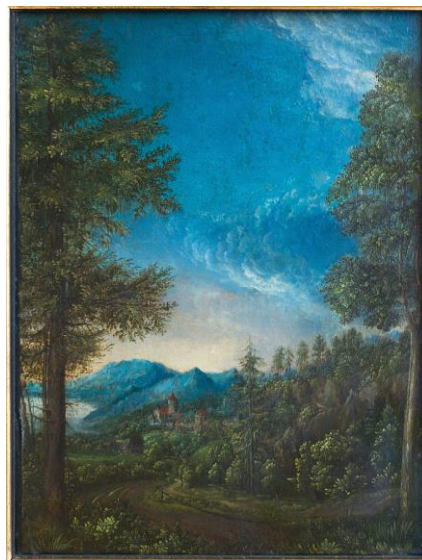
Příloha č. 2: Fotodokumentace k projektové části

Ukázky výtvarných děl s tematikou cesta

Obr. 1: František Skála: Cesta do Benátek, 1993

zdroj: <https://www.artlist.cz/en/works/cestovni-denik-100304/>

Obr. 2: Albert Altdorfer: Dunajská krajina se zámekm Wörth u Řezna, 1520

zdroj: www.wikipedia.cz

Obr. 3: Camille Pissarro: Cesta v lese, 1879

zdroj: <https://www.wikiart.org/en/Search/path>

Obr. 4: Vincent van Gogh: Cesta podél pole s vrbami, 1888

zdroj: <https://www.wikiart.org/en/Search/path>

Obr. 5: Pierre-Auguste Renoir: Na cestě, 1872

zdroj: <https://www.wikiart.org/en/Search/path>

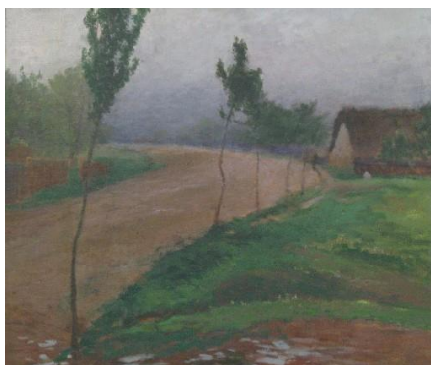
Obr. 6: Henry Matisse: Cesta mezi olivovými stromy, 1920

zdroj: <https://www.wikiart.org/en/Search/path>

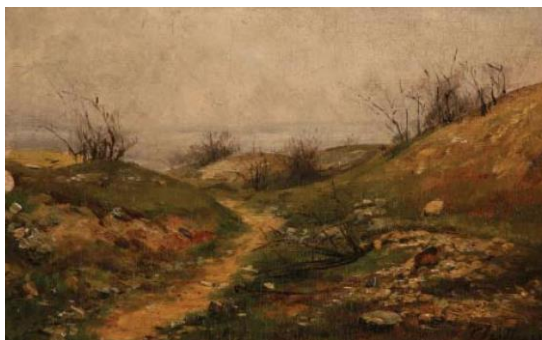
Obr. 7: Salvador Dalí: The path of enigma, 1981

zdroj: <https://www.wikiart.org/en/Search/path>

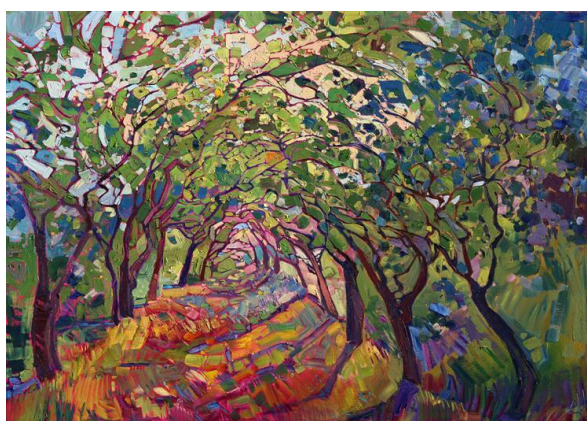
Obr. 8: Antonín Slaviček, Silnice v dešti, neznámé datum

zdroj: https://en.wikipedia.org/wiki/Antonin_Slavicek

Obr. 9: Antonín Chittussi, Cesta k moři, neznámé datum

zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Antonín_Chittussi

Obr. 10: Erin Hanson: Lesní cesta, 2014

zdroj: www.erinhanson.com

Obr. 7: Robert Smithson: Spiral Jetty, 1970

zdroj: <https://www.wikiart.org/en/Search/path>

Obr. 8: Richard Long: A line made by walking, England 1967

zdroj: <https://www.wikiart.org/en/Search/path>

Obr. 9: Richard Long: Connemara sculpture, Ireland 1971

Zdroj: <http://www.richardlong.org/Sculptures/2011sculptures/connemara.html>

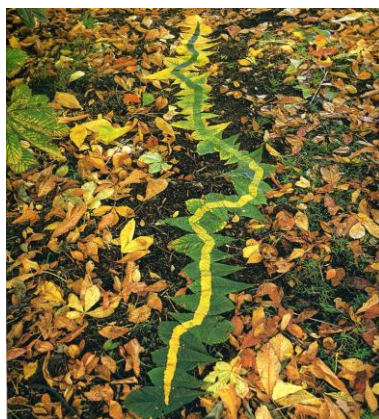
Obr. 10: Hamish Fulton: Five knots for five days of walking, 1973

zdroj: <https://br.pinterest.com/pin/655344183248436586/>

Obr. 11: Andy Goldsworthy: Wood line, 2011

Zdroj: <https://www.for-site.org/project/goldsworthy-in-the-presidio-wood-line/>

Obr. 12: Andy Goldsworthy: Green to yellow leaves

Zdroj: <https://www.relativelyinteresting.com/andy-goldsworthy-art-in-nature/>

Obr. 13: Andy Goldsworthy: Stone River, Stanford 2001

Zdroj: <http://www.bearingnews.org/2016/11/artists-scrutiny-andy-goldsw/obrazek>

Obr. 14: Yoann Crepin: Les Alpilles, zavěšené žaludy, 2011

Zdroj: <http://yoanncrepin.com>

Fotodokumentace k projektové části

Prohlášení autorky:

Přiložené fotografie byly pořízeny a publikovány se souhlasem LMŠ Skřítek Pohádka ve Zvoli u Prahy a rodičů zúčastněných dětí.

Téma první: Probouzíme hadího krále, 4/2018 (Obrázky 15-17)

Obrázek 15: Tvoříme hada z listí

Obrázek 16: Tvoříme hada z listí

Obr. 17: Finální podoba hada vylézajícího z díry

Téma první: Uspáváme hadího krále, 11/2018 (Obrázky 18-21)

Obr. 18: Tvoříme hada z barevného listí

Obr. 19: Tvoříme hada listí

Obr. 20: Tvoříme hada z listí

Obr. 21: Finální podoba hada zalézajícího do díry

Téma druhé: Levitující housenky, 5/2018 (Obrázky 22-27)

Obr. 22: Plstíme housenky z ovčího rouna

Obr. 23: Plstíme housenky z ovčího rouna

Obr. 24: Uplstěné housenky sušíme

Obr. 25: Skutečná a uplstěná housenka se seznamují

Obr. 26: Děti se zavěšenýma housenkama

Obr. 27: finální podoba – levitující housenky

Téma třetí: Sluneční hodiny, 6/2018 (Obrázky 28–33)

Obr. 28: Odhadujeme, kam se posune stín za hodinu

Obr. 29: Malujeme čísla na kameny

Obr. 30: Zdobíme sluneční hodiny přírodninami

Obr. 31: Posypáváme hodiny světlým pískem

Obr. 32: Finální podoba slunečních hodin

Obr. 33: Sluneční hodiny v zahradě školky

Téma čtvrté: Pavoučí síť, 10/2018 (Obrázky 34–39)

Obr. 34: Splétáme pavučiny

Obr. 35: Splétáme pavučiny

Obr. 36: Zavěšujeme pavučiny na strom

Obr. 37: Tvorba velké pavučiny kolem kmenů stromů

Obr. 38: Tvorba velké pavučiny mezi stromy

Obr. 39: Finální podoba prostorové závěsné instalace

Téma páté: Bludiště ze sněhu, 12/2018 (Obrázky: 40-43)

Obr. 40: Vyšlapáváme bludiště ve sněhu

Obr. 41: Vyšlapáváme bludiště ve sněhu

Obr. 42: Bludiště je hotovo

Obr. 43: Bludiště slouží jako prostor pro hry

Téma šesté: Volné tvoření na téma cesta z ledu, 2/2019 (Obrázky 44-49)

Obr. 44: Ledová kaluž, inspirace pro tvorbu

Obr. 45: Děti sbírají úlomky ledu

Obr. 46: Děti společně tvoří cestu

Obr. 47: Děti společně tvoří cestu

Obr. 48: Vznikla železnice, vláček i závora už jsou v provozu. Obr. 49: Finální podoba vzniklé cesty

Téma sedmé: Krtčí chodbičky, 3/2019 (Obrázky 50-53)

Obr. 50: Označujeme hromádky rákosem

Obr. 51: Vytváříme spojnice mezi hromádkami

Obr. 52: K zvýraznění krtinců slouží i proutí

Obr. 53: Finální podoba krtčích chodbiček